

Witold Filipczak

Uniwersytet Łódzki

 <https://orcid.org/0000-0001-5953-2480>

Rywalizacja o mandaty poselskie w województwie braclawskim przed sejmem z roku 1786

Kampania przedsejmowa w 1786 r. na terenie Ukrainy od dawna przyciągała uwagę historyków¹. W centrum zainteresowania badaczy znajdowały się „rozdwojone” sejmiki podolski i wołyński oraz burzliwe obrady województwa kijowskiego w Żytomierzu². W cie- niu tych zgromadzeń był sejmik sąsiedniego województwa – brac- ławskiego – który Adam Danilczyk omówił w monografii sejmu 1786 r. przy prezentacji kampanii przedsejmowej³. Obrady szlachty braclawskiej w Winnicy 21 sierpnia 1786 r. zasługują, moim zda- niem, na znacznie dokładniejszą analizę. W tle dość spokojnego sejmiku rozegrała się długotrwała i skomplikowana rywalizacja o wpływy z udziałem ważnych postaci stronnictwa regalistycz- nego i opozycji magnackiej. Dla pełnego zrozumienia wszystkich

¹ *Korespondencja krajowa Stanisława Augusta z lat 1784 do 1792*, wyd. B. Zale- ski, Poznań 1872, s. 55–59.

² W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie sejmiki poselskie w 1786 roku*, „Res Histo- rica” 2013, nr 36, s. 163–189; T. Srogosz, *Walka stronnictw politycznych na sej- miku województwa kijowskiego w Żytomierzu w 1786 roku*, [w:] *Istoricznij ar- chiw. Naukowi studii*, выпуск 13, Миколаїв 2014, s. 95–101; A. Stroynowski, *Cele i skutki rozdwojenia sejmiku podolskiego w 1786 roku*, „Wieki Stare i Nowe” 2019, t. VIII, nr 13, s. 99–110. Por. też W. Filipczak, *Rugi poselskie i losy „rozdwo- jonych” sejmików przedsejmowych w latach 1778–1786*, „Czasopismo Prawno- Historyczne” 1997, t. XLIX, z. 1–2, s. 76–85; A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji po- litycznej w Rzeczypospolitej przed ostatnim „wolnym” sejmem 1786 r.*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica” 1996, z. 58, s. 97–100.

³ A. Danilczyk, *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*, Warszawa 2010, s. 101–102.

zawiłości toczonej gry politycznej konieczne jest przedstawienie braclawskiej kampanii sejmikowej z 1786 r. w znacznie szerszej, kilkuletniej perspektywie. Zdecydowałem się więc poprzedzić prezentację tytułowego zagadnienia dość obszernym wprowadzeniem, bez którego pełna ocena wyników walki o mandaty poselskie na sejmiku w Winnicy nie jest możliwa.

Lata 1783–1784 przyniosły poważne przetasowania w gronie liderów stronnictwa regalistycznego na południowo-wschodnich kresach Rzeczypospolitej. Miało to istotny wpływ na funkcjonowanie sejmików województw: kijowskiego, braclawskiego, podolskiego, wołyńskiego, egzulanckiego czernihowskiego (we Włodzimierzu Wołyńskim) oraz ziemi chełmskiej⁴. Przed sejmikami deputackimi w 1783 r. ukształtował się krótkotrwały – jak się później okaże – układ, w którym główne role odgrywać mieli: marszałek wielki koronny (od 1783 r.) Michał Mniszech⁵, wojewoda ruski (od 1782 r.) Stanisław Szczęśny Potocki⁶ oraz Józef Stępkowski, kasztelan kijowski⁷. Dzięki ich współdziałaniu król Stanisław August chciał ograniczyć rolę opozycji magnackiej, w której czołową rolę na tym terenie odgrywał hetman wielki koronny Franciszek Ksawery Branicki. Jego wpływy wzrosły, kiedy po ślubie w 1781 r. z Aleksandrą Engelhardt, oficjalnie występującą jako siostrzenica Grzegorza Potiomkina, hetman przeniósł się do Białej Cerkwi⁸. Zmiana sposobu kierowania

⁴ Szerzej na ten temat: W. Filipczak, *Relacje między liderami stronnictwa regalistycznego na terenie Ukrainy w latach 1783–1784*, [w:] *Historia na źródłach oparta. Studia ofiarowane Profesorowi Tadeuszowi Srogoszowi w 65. rocznicę urodzin*, red. A. Stroynowski, Częstochowa 2017, s. 667–678.

⁵ M. Mniszech był mężem królewskiej siostrzenicy Urszuli z Zamoyskich: Z. Anusik, *Organizacja i funkcjonowanie polskiej służby zagranicznej w latach 1764–1792 (Próba nowego spojrzenia)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 1996, z. 58, s. 54.

⁶ E. Rostworowski, *Potocki Stanisław Szczęśny*, [w:] *Polski słownik biograficzny* [dalej: *PSB*], t. XXVIII, Wrocław 1984–1985, s. 183–186.

⁷ A. Kamińska, *Stępkowski (Stępkowski) Józef Gabriel*, [w:] *PSB*, t. XLIII, Warszawa–Kraków 2004–2005, s. 385–389. Początki kariery politycznej J. Stępkowskiego w stronnictwie dworskim zostały przedstawione w: T. Srogosz, *Początki budowy stronnictwa królewskiego na Ukrainie przez Józefa Gabriela Stępkowskiego (koniec lat sześćdziesiątych – początek siedemdziesiątych XVIII w.)*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2006, R. V, nr 1(9), s. 171–183.

⁸ A. Kamińska, *op. cit.*, s. 388; W. Filipczak, *Stronnictwo regalistyczne w województwie kijowskim 1780–1782*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2009, R. VIII, nr 1, s. 92.

stronnictwem dworskim na Ukrainie wymierzona była przede wszystkim przeciwko próbom zdominowania przez malkontentów lubelskiej kadencji Trybunału Koronnego⁹. Nie bez znaczenia były też doświadczenia sejmu z 1782 r., związane z burzliwymi debatami nad ubezwłasnowolnieniem biskupa krakowskiego Kajetana Sołtyka¹⁰. Propozycje opozycji dotyczące uchylecia rezolucji Rady Nieustającej związanych z tą sprawą, choć zostały odrzucone, uzyskały duże poparcie w izbie poselskiej¹¹.

Nowy system kierowania obozem dworskim we wschodniej Koronie osłabiał pozycję liderów stronnictwa regalistycznego w poszczególnych województwach, oczywiście z wyjątkiem J. Stempkowskiego w kijowskim. W odniesieniu do Braclawszczyzny oznaczało to spadek znaczenia braci Grocholskich – kasztelana braclawskiego Marcina, dotychczas głównego współpracownika monarchy w województwie braclawskim¹², oraz jego brata – miecznika koronnego Franciszka. Relacje Grocholskich ze Szczęsnym Potockim w czasach Rady Nieustającej ulegały wielu zmianom. W kampanii sejmikowej z 1776 r. Grocholscy, wspierani przez Kordyszów i Chołoniewskich, stali na czele zwolenników Stanisława Augusta. S.S. Potocki, stojący wówczas w szeregach opozycji, nie został dopuszczony przez wojska rosyjskie do udziału w przedsejmowych obradach województwa

Wątpliwości budzi rozpowszechniona w polskiej historiografii teza, jakoby A. Engelhardt była naturalną córką Katarzyny II: R. Butterwick-Pawlikowski, *Jak pisać o dziejach sejmów doby Rady Nieustającej. W związku z monografią Adama Danilczyka o sejmie 1786 r.*, „Kwartalnik Historyczny” 2012, R. CXIX, nr 3, s. 572.

⁹ W. Filipczak, *Relacje między liderami...*, s. 671–673.

¹⁰ Szerzej na temat przebiegu „afery sołtykowskiej” por. K. Rudnicki, *Biskup Kajetan Sołtyk 1715–1788*, Kraków–Warszawa 1906, s. 207–242; M. Czeppe, *Sołtyk Kajetan Ignacy*, [w:] *PSB*, t. XL, Warszawa–Kraków 2001, s. 400–402; W. Filipczak, *Stanisław August i Elżbieta Sapieżyna. Spór wokół losów sejmu 1782 roku*, [w:] *Władza i polityka w czasach nowożytnych*, red. Z. Anusik, Łódź 2011, s. 57–60.

¹¹ A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej*, Łódź 2005, s. 163–164; W. Filipczak, *Życie sejmikowe prowincji wielkopolskiej w latach 1780–1786*, Łódź 2012, s. 96–97.

¹² Korespondencja Marcina Grocholskiego z królem z okresu 9 IV 1780 – 12 VIII 1784: Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie [dalej: BCz.], rkps 663, s. 289–543; K. Rolle, *Grocholski Marcin*, [w:] *PSB*, t. VIII, Wrocław–Kraków–Warszawa 1959–1960, s. 587.

w Winnicy¹³. Jednak już dwa lata później doszło do zbliżenia między królem a tulczyńskim potentatem. Stanisław August brał nawet pod uwagę Szczęsnego Potockiego jako kandydata do łaski Trybunału Koronnego. Pomysł ten nie doczekał się realizacji, gdyż chorąży koronny (do 1780 r.) zrezygnował z ubiegania się o funkcję deputata¹⁴. W 1780 r. Szczęśny Potocki podjął starania o mandat poselski z sejmiku województwa braclawskiego i zaoferował dworowi współdziałanie z miejscowymi regalistami. Stanisław August, informując o tym M. Grocholskiego, zaznaczył, że S.S. Potocki nie zamierza tworzyć osobnej „partii”. Gotów był nawet uznać dotychczasową rolę Grocholskich i ich wpływ na królewskie nominacje na urzędy w województwie braclawskim¹⁵. Współpraca S.S. Potockiego z Grocholskimi układała się poprawnie w czasie kampanii związanej z sejmikiem deputackim w 1781 r. Wówczas większe problemy sprawiał Grocholskim, związany z nimi rodzinnie, dawny sojusznik – chorąży braclawski Stanisław Kordysz. Poważniejszych konfliktów udało się uniknąć w czasie przygotowań do sejmików poselskich w 1782 r. Posłowie wybrani 19 sierpnia 1782 r. w Winnicy, tym razem przy współpracy Grocholskich, S. Kordysza oraz ludzi S.S. Potockiego kierowanych przez Adama Moszczeńskiego, w kontrowersyjnej sprawie biskupa K. Sołtyka głosowali zwykle zgodnie z oczekiwaniami dworu¹⁶. Także Szczęśny Potocki, wtedy już wojewoda ruski, opowiedział się przeciwko stanowisku opozycji, choć autorem odrzuconych przez regalistyczną większość wniosków

13 Diariusz okoliczności przedsejmikowe i w czasie sejmików braclawskich w sobie zawierający [VII 1776], BCz., rkps 912, s. 37–40; E. Rostworowski, *Potocki Stanisław Szczęśny...*, s. 186. O zatrzymaniu przez wojska rosyjskie osób jadących na sejmik do Winnicy wspomina w pamiętniku, bez podania daty, Adam Moszczeński (*Pamiętnik do historii polskiej w ostatnich latach panowania Augusta III i pierwszych Stanisława Poniatowskiego*, wyd. 3, Poznań 1867, s. 101).

14 E. Rostworowski, *Potocki Stanisław Szczęśny...*, s. 186; W. Filipczak, *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000, s. 88.

15 W. Filipczak, *Relacje między liderami...*, s. 669–670.

16 Adam Moszczeński do S.S. Potockiego, Winnica 19 VIII 1782, Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy w Kijowie (Central'nij deržavnij istoričnij arhiv Ukraïni, Kiïv) [dalej: CDIAU], fond [f] 49, opys [op.] 2, sprawa [spr.] 2187, k. 2–2v; W. Filipczak, *Relacje między liderami...*, s. 670–671.

był inny Potocki – Stanisław Kostka¹⁷. Wydaje się, że w tym czasie Stanisław August dostrzegł w S.S. Potockim czołową postać przebudowywanego właśnie stronnictwa dworskiego.

Nowy sposób kierowania regalistami w województwach ukraińskich negatywnie wpłynął na atmosferę wśród braclawskich stronników dworu. Oznaczał on utratę kierowniczej roli przez Grocholskich, gdyż Szczęsny Potocki traktował Braclawszczyznę jako strefę swoich wpływów, podkreślając w listach, że w tym województwie znajdował się prawie cały jego majątek¹⁸. Do pierwszych napięć doszło już w 1783 r. w związku z rekomendacjami do urzędów ziemskich. Po śmierci ojca o chorąstwo braclawskie zabiegał Ignacy Kordysz, pisarz ziemski. Jego starania popierał M. Grocholski. Stanisław August zaakceptował jednak stanowisko Szczęsnego Potockiego, by chorążym braclawskim został Antoni Jan Nepomucen Czetwertyński. Chorąstwo winnickie miał po nim otrzymać Adam Moszczeński, bliski współpracownik S.S. Potockiego¹⁹. I. Kordysz miał się zadowolić chorąstwem zwinogrodzkim. W lipcu 1783 r. król informował wojewodę ruskiego, że wobec swojego stanowczego poparcia nominacji dla A.J. Czetwertyńskiego i A. Moszczeńskiego M. Grocholski przestał nalegać na awans I. Kordysza. Stanisław August zaznaczył jednak, że kasztelan prosił o pozostawienie mu rekomendacji w sprawach obsady niższych urzędów. W tym samym liście król napomknął również, że docierając do niego niekorzystne wieści na temat Grocholskich, ale ponieważ na razie nie ma dowodów, nie chce „ich drażnić”²⁰. Wobec ogólnikowości sformułowań monarchy można się jedynie domyślać, czego te informacje dotyczyły. W grę mogły wchodzić

17 E. Rostworowski, *Potocki Stanisław Szczęsny...*, s. 186; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 163.

18 S.S. Potocki do króla, Tulczyn 27 VIII 1784, BCz., rkps 735, s. 786; *Korespondencja Michała Jerzego Mniszcha, marszałka w. kor. z lat 1783–1790*, [w:] K. Pułaski, *Szkice i poszukiwania historyczne*, seria 2, Petersburg 1898, s. 99. Por. E. Rostworowski, *Potocki Stanisław Szczęsny...*, s. 185.

19 W. Filipczak, *Relacje między liderami...*, s. 671. Por. też E. Rostworowski, *Moszczeński Adam*, [w:] *PSB*, t. XXII, Wrocław 1977, s. 87.

20 Król do S.S. Potockiego, 28 VII 1783 (brudnopis listu), BCz., rkps 683, s. 443–444.

kontakty Grocholskich z Franciszkiem Rzewuskim. Eksmarszałek koronny był niegdyś zaufanym człowiekiem Stanisława Augusta i zarządcą jego finansów. Jednak po wymuszeniu na nim rezygnacji z urzędu marszałka wielkiego koronnego w sierpniu 1783 r. (otrzymał go M. Mniszech) obraził się na dwór i wycofał z życia politycznego. W otoczeniu królewskim podejrzewano jednak F. Rzewuskiego o związki z malkontentami²¹. We wrześniu 1783 r. kasztelan kijowski J. Stempkowski donosił monarsze o kontaktach eksmarszałka z Grocholskimi²². Wydaje się, że nieufność Stanisława Augusta wobec Grocholskich nie uszła uwadze wojewody ruskiego, czego konsekwencje będą widoczne rok później.

Sprawa ewentualnego awansu I. Kordysza ciągnęła się jeszcze miesiącami, gdyż kasztelan braclawski nie mógł się porozumieć z wojewodą ruskim co do jego następcy na urzędzie pisarza ziemskiego. M. Grocholski chciał, aby został nim ówczesny (w kadencji 1783–1784) deputat i komornik ziemski braclawski Kasper Wyrzykowski²³. Szczęsny Potocki popierał jednak szambelana Józefa A. Puchałę, którego polecał mu kasztelan kamieniecki (wcześniej sędzia ziemski braclawski) Leonard Świeykowski²⁴. Wojewoda ruski korzystał w tej sprawie także z pośrednictwa M. Mniszcha. Monarcha planował powierzyć pióro ziemskie, gdyby zawako- wało, kandydatowi wojewody ruskiego²⁵. Zapewne pod wpływem Grocholskich pisarz braclawski zwlekał jednak z decyzją o rezygnacji z urzędu i akceptacją proponowanej godności. Król naciskał

21 J. Michalski, *Rzewuski Franciszek*, [w:] *PSB*, t. xxxiv, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 105; W. Filipczak, *Relacje między liderami...*, s. 676. Szerzej na temat okoliczności związanych z obsadą urzędów koronnych po śmierci Stanisława Lubomirskiego w sierpniu 1783 r.: idem, *Życie sejmikowe...*, s. 111–112.

22 J. Stempkowski do króla, Łabuń 13 IX 1783, BCz., rkps 688, s. 583–584.

23 M. Grocholski do króla, Hryców 1 II 1784, BCz., rkps 726, s. 399; *Deputaci Trybunału Koronnego 1578–1794. Spis*, cz. 5 (1751–1794), oprac. J. Ternes, Warszawa 2017, s. 256.

24 L. Świeykowski do S.S. Potockiego, Dubno 19 I 1783, CDIAU, f. 49, op. 2, spr. 2390, k. 16. Na temat związków J. Puchały z L. Świeykowskim por. D. Rolnik, *Leonarda Marcina Świeykowskiego (1721–1793) ostatniego wojewody podolskiego życie codzienne i publiczne oraz jego myśli o Rzeczypospolitej*, Katowice 2016, s. 246, 398 (przyp. 251).

25 *Korespondencja Michała Jerzego Mniszcha...*, s. 103–104.

na kasztelana braclawskiego, by I. Kordysz zadeklarował, czy złoży pióro ziemskie. Jeśli nie zamierzał tego uczynić, chorąstwo zwinogrodzkie powinien otrzymać ktoś inny; tak też się ostatecznie stało – dostał je Paweł Rakowski, dotychczasowy stolnik²⁶. Była jeszcze jedna sprawa, która pogłębiała niechęć między S.S. Potockim a Grocholskimi. Chodziło o aspiracje Szczęsnego do urzędu wojewody braclawskiego, który Stanisław August wcześniej obiecał M. Grocholskiemu. W liście do M. Mniszcha z 13 października 1783 r. wojewoda ruski podnosił sprawę swojego przejścia na województwo braclawskie²⁷. Dziesięć dni później marszałek wielki koronny tłumaczył S.S. Potockiemu, że w sprawie „wiadomego” województwa będzie „trudność”, ze względu na wielokrotnie wyrażane królewskie obietnice²⁸. Kwestia ta wracała jeszcze w korespondencji wojewody ruskiego z monarchą.

W 1784 r., choć system regalistycznego „triumwiratu” we wschodniej Koronie w praktyce przestał funkcjonować²⁹, pozycja Szczęsnego Potockiego w województwie braclawskim była niezagrożona. Wprawdzie w znajdującej się w aktach sejmowych „plancie” sejmikowej jako opiekunowie tegoż województwa wymienieni są, po S.S. Potockim, kasztelan M. Grocholski i synowiec króla Stanisław Poniatowski³⁰, podskarbi wielki litewski oraz starosta winnicki, ale zapis ten nie w pełni odzwierciedla realny układ sił. Dowodzi tego korespondencja. Kiedy chorąży A.J. Czetwertyński prosił monarchę o poparcie starań o poselstwo braclawskie, król odesłał go do wojewody ruskiego, by ten wskazał, kto z jego „imienia” ma się starać

²⁶ Król do M. Grocholskiego, 19 II 1784 (minuta listu), BCz., rkps 726, s. 403–404. Stanisław August wspominał jako osoby, które mogły otrzymać chorąstwo zwinogrodzkie, stolnika P. Rakowskiego oraz podczaszego braclawskiego i podstarostę winnickiego Gabriela Porczyńskiego. Urząd ten ostatecznie otrzymał stolnik braclawski P. Rakowski, którego zalecał królowi kasztelan braclawski: M. Grocholski do króla, Hryców 28 II 1784, BCz., rkps 663, s. 513, 517; M. Grocholski do króla, Hryców 26 XI 1785, BCz., rkps 697, s. 153.

²⁷ *Korespondencja Michała Jerzego Mniszcha...*, s. 99–100.

²⁸ M. Mniszech do S.S. Potockiego, Warszawa 23 X 1783, CDIAU, f. 49, op. 2, spr. 2170, k. 21.

²⁹ W. Filipczak, *Relacje między liderami...*, s. 677.

³⁰ Kandydaci do poselstwa w roku 1784..., Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], Zbiór Popielów [dalej: ZP], sygn. 128, k. 31v.

o mandat³¹. W maju 1784 r. kasztelan czernihowski Ludwik B. Podhorodeński polecał protekcji monarchy zabiegi swoich dwóch synów o poselstwo, w tym jednego zapewne z województwa braclawskiego. W związku z tym poprosił on Stanisława Augusta o zalecenie potomka wojewodzie ruskiemu i kasztelanowi braclawskiemu³². W odpowiedzi monarcha odesłał go tylko do S.S. Potockiego, by u niego zasięgnął wiadomości w tej sprawie³³. Nie oznacza to jednak, że Grocholscy stracili w tym czasie wpływ na stronnictwo regalistyczne w województwie braclawskim. W 1784 r. król wciąż uwzględniał rekomendacje M. Grocholskiego w odniesieniu do nominacji na urzędy ziemskie³⁴. Zapis o roli królewskiego bratanka na sejmikach braclawskich był raczej wyrazem życzeń monarchy. Widać to po sprawie szambelana Marcina Badeniego, bliskiego współpracownika księcia Stanisława³⁵. Podskarbi wielki litewski, wyjeżdżając z kraju, prosił króla o poparcie starań swojego protegowanego o mandat w Winnicy. Król napisał w tej sprawie listy do S.S. Potockiego oraz obu braci Grocholskich³⁶. Rzecz charakterystyczna, że właśnie wojewoda ruski, obiecując wybór M. Badeniego na posła, jednocześnie poprosił o mandat z Inflant dla chorążego winnickiego A. Moszczeńskiego, na co król przystał³⁷.

Okoliczności towarzyszące sejmikowi deputackiemu z 15 lipca 1784 r. nie wskazywały na szybko zbliżające się przesilenie. S.S. Potocki i M. Grocholski poinformowali króla, że na deputata braclawskiego został wybrany w Winnicy pułkownik Dyzma Tomaszewski,

³¹ Król do A.J. Czetwertyńskiego, 27 v 1784, BCz., rkps 696, s. 507.

³² L.B. Podhorodeński do króla, 4 v 1784, BCz., rkps 683, s. 211.

³³ Król do L.B. Podhorodeńskiego, 20 v 1784 (minuta listu), BCz., rkps 683, s. 213.

³⁴ M. Grocholski do króla, Hryców 20 XII 1784 i odpowiedź króla z 11 I 1785, BCz., rkps 697, s. 125, 127. Na temat wcześniejszych rekomendacji M. Grocholskiego por. W. Filipczak, *Relacje między liderami...*, s. 676.

³⁵ M. Mycielski, *Marcin Badeni (1751–1824). Kariera kontuszowego ministra*, Warszawa 1994, s. 16–18, 29–30.

³⁶ Król do M. Grocholskiego z 8 vi 1784 i do F. Grocholskiego, 8 vi 1784 (minuty listów), BCz., rkps 726, s. 407, 409; król do S.S. Potockiego, 8 vi 1784 (minuta listu), BCz., rkps 735, s. 723.

³⁷ S.S. Potocki do króla, Tulczyn 9 vii 1784 i odpowiedź króla z 22 vii 1784, BCz., rkps 735, s. 732–733, 737–738; *Korespondencja krajowa...*, s. 26.

co obaj senatorowie ocenili pozytywnie³⁸. Monarcha odpowiedział wojewodzie ruskemu, że skoro on stał za wyborem Tomaszewskiego, „to się spodziewam, że będzie dobry”³⁹. Zanim doszło do sejmiku przedsejmowego, Szczęsny podjął jednak działania, które miały całkowicie zdyskredytować Grocholskich w oczach monarchy. Wojewoda ruski 6 sierpnia skierował do króla list, w którym oskarżał ich o monopolizowanie wpływu na obsadę bractwskiego sądu ziemskiego. Pisał, że planują zwołanie sejmiku elekcyjnego podczas sejmku, aby zrealizować swoje plany. Zażądał od Stanisława Augusta urzędu wojewody bractwskiego, gdyby ten zawakował. Szczególnie drażliwym tematem było oskarżenie, że F. Grocholski miał mówić do zgromadzonej szlachty, że król polecił mu współpracę z wojewodą ruskim, gdyż jest to „wół ze złotymi rogami”⁴⁰. Monarcha w korespondencji z S.S. Potockim i miecznikiem koronnym podważał wiarygodność tej wiadomości. Jednak ton listu do F. Grocholskiego był bardzo ostry. Stanisław August podkreślał, że tego rodzaju bezpodstawne insynuacje są kompromitujące dla jego honoru⁴¹. Może to wskazywać, że król nie do końca był przekonany o niewinności miecznika koronnego, który jednak stanowczo wyparł się przypisywanych mu słów⁴². Najważniejszym efektem działań wojewody ruskiego była deklaracja Stanisława Augusta, że jeśli Szczęsny nie zmieni zdania, będzie chciał mu powierzyć to województwo. Król wskazał jednak na konieczność porozumienia się z M. Grocholskim, któremu kilka razy obiecywał ten wakans⁴³. Jednocześnie monarcha sugerował S.S. Potockiemu zainteresowanie się urzędem wojewody

38 S.S. Potocki do króla, Tulczyn 16 VII 1784, BCz., rkps 735, s. 759; M. Grocholski do króla, 15 VII 1784, BCz., rkps 663, s. 537; *Deputaci Trybunału...*, cz. 5, s. 262.

39 Król do S.S. Potockiego, 22 VII 1784, BCz., rkps 735, s. 738. Por. *Korespondencja krajowa...*, s. 27.

40 S.S. Potocki do króla, Tulczyn 6 VIII 1784, BCz., rkps 735, s. 767–768; *Korespondencja krajowa...*, s. 28; E. Rostworowski, *Potocki Stanisław Szczęsny...*, s. 187; W. Filipczak, *Relacje między liderami...*, s. 676.

41 Król do F. Grocholskiego, VIII 1784 (minuta listu), BCz., rkps 726, s. 411–413.

42 F. Grocholski do króla, 24 VIII 1784, BCz., rkps 726, s. 415–416.

43 Król do S.S. Potockiego, 18 VIII 1784 (minuta listu), BCz., rkps 735, s. 772–773; *Korespondencja krajowa...*, s. 29–30.

kijowskiego, na co jednak Pilawita odpowiedział w sposób, który zapewne nie mógł satysfakcjonować króla⁴⁴.

Narastający konflikt między S.S. Potockim i Grocholskimi nie miał większego wpływu na przebieg sejmiku poselskiego. W czasie obrad w Winnicy 16 sierpnia 1784 r. posłami zostali: chorąży braclawski A.J. Czetwertyński, sędzia ziemski braclawski Ignacy Bogatko, kasztelan braclawski Grocholski, podczasz latyczowski Dominik Kamieniecki, szambelan M. Badeni i szambelan Hulewicz⁴⁵. Przynajmniej trzy osoby z tego grona (Bogatko, Kamieniecki i Hulewicz) były związane z S.S. Potockim, gdyż w czasie pobytu w Grodnie korzystały z pałacu wojewody ruskiego⁴⁶.

Wydawało się, że nic nie stanie na przeszkodzie dalszemu umacnianiu się pozycji S.S. Potockiego w województwie braclawskim. O tym, że się tak nie stało, przesądził sam wojewoda ruski, który na sejmie grodzieńskim w 1784 r., jako jeden z dwóch senatorów – drugim był lider opozycyjnej „Nowej Familii” Ignacy Potocki – sprzeciwił się spłacie długów Stanisława Augusta przez Rzeczpospolitą⁴⁷. Konsekwencje jego postępowania na sejmie Emanuel Rostworowski określił jako „jeśli nie otwarte zerwanie, to decydujące ochłodzenie stosunków między królem a Szczęsnym Potockim”⁴⁸. Korespondencja z kolejnych miesięcy potwierdza tę tezę, choć należy zaznaczyć, że Stanisław August wciąż nie tracił nadziei, że skłoni wojewodę ruskiego do ścisłego współdziałania ze stronnictwem dworskim⁴⁹.

⁴⁴ Szerzej na ten temat: W. Filipczak, *Relacje między liderami...*, s. 675–676.

⁴⁵ S.S. Potocki do króla, Mohylów 17 VIII 1784, BCz., rkps 735, s. 779.

⁴⁶ Akta sejmowe z 1784 r., AGAD, ZP, sygn. 128, k. 45bv–45c; A. Stroynowski, *Opozycja sejmowa...*, s. 178. Na temat Hulewicza por. też E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*, Warszawa 1957, s. 154.

⁴⁷ E. Rostworowski, *Potocki Stanisław Szczęśny...*, s. 187; A. Stroynowski, *Przeprowadzenie spłaty długów królewskich na sejmie 1784 roku*, [w:] *Sic erat in votis [1]. Studia i szkice ofiarowane Profesorowi Zbigniewowi Anusikowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin. Rzeczpospolita w czasach nowożytnych*, red. M. Karkocha, P. Robak, Łódź 2017, s. 375–377.

⁴⁸ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska...*, s. 121.

⁴⁹ Szerzej na ten temat: W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 138–139.

Ochłodzenie relacji monarchy z wojewodą ruskim nie oznaczało jednak, że przestano z nim uzgadniać decyzje związane z województwem braclawskim. Kontakty w tych sprawach stały się jednak znacznie mniej intensywne, gdyż wojewoda ruski deklarował odsunięcie się od spraw politycznych⁵⁰. W początkach maja 1785 r. prymas Michał Poniatowski, kluczowa postać stronnictwa regalistycznego w Koronie⁵¹, prosił S.S. Potockiego, aby zachęcił podczaszego nowogrodzkiego Józefa Rybickiego do podjęcia się funkcji deputata braclawskiego⁵². J. Rybicki został jednak 15 lipca 1785 r. wybrany na sędziego trybunalskiego w województwie kijowskim⁵³. W maju tego roku marszałek koronny M. Mniszech pytał wojewodę ruskiego, kogo przewiduje na deputata braclawskiego⁵⁴. Znamienna dla nowej sytuacji jest wymiana zdań między monarchą a M. Mniszchem w czerwcu 1785 r. Marszałek wielki koronny sugerował, żeby król napisał list do wojewody ruskiego w sprawie deputata braclawskiego⁵⁵. Stanisław August musiał się zastanawiać, w jakiej formule ma to uczynić, gdyż wyjaśniał M. Mniszchowi, że może się zwrócić do Potockiego w tej kwestii przy okazji odpowiedzi na jego raporty wojskowe⁵⁶. Szczęsny był wówczas dowódcą dywizji ukraińsko-podolskiej (do schyłku 1783 r. był nim J. Stempkowski⁵⁷). Kilka dni później monarcha listownie zapytał S.S. Potockiego, kogo zamierza promować na deputata braclawskiego. Poinformował go jednocześnie, że przewiduje kasztelana sochaczewskiego Adama Lasockiego

⁵⁰ *Korespondencja krajowa...*, s. 33.

⁵¹ Z. Zielińska, *Poniatowski Michał Jerzy*, [w:] *PSB*, t. XXVII, Wrocław 1983, s. 456–457.

⁵² M. Poniatowski do S.S. Potockiego, 2 v 1785 (minuta listu), AGAD, Archiwum ekonomiczne prymasa Michała Poniatowskiego, sygn. 121, k. 73v–74; W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 143.

⁵³ W. Filipczak, *Samorząd szlachecki województwa kijowskiego w połowie lat 80. XVIII wieku (1783–1785)*, „*Wieki Stare i Nowe*” 2016, t. X, nr 15, s. 90; *Deputaci Trybunału...*, cz. 5, s. 266.

⁵⁴ M. Mniszech do S.S. Potockiego, Dęblin 7 v 1785, CDIAU, f. 49, op. 2, spr. 2170, k. 30.

⁵⁵ M. Mniszech do króla, Dęblin 14 vi 1785, BCz., rkps 927, s. 635.

⁵⁶ Król do M. Mniszcha, 18 vi 1785 (minuta listu), BCz., rkps 927, s. 640.

⁵⁷ A. Kamińska, *op. cit.*, s. 388. Według Tadeusza Srogosza (*Działalność Stanisława Szczęsnego Potockiego na prawobrzeżnej Ukrainie w latach 1783–1786*, [w:] *Sic erat in votis...*, s. 355) sprzedaż dowództwa dywizji nastąpiła już w 1784 r.

na marszałka Trybunału Koronnego⁵⁸. Nie wiadomo, czy wojewoda ruski przedstawił stanowisko w sprawie deputata. O wyniku sejmiku w Winnicy, na którym sędzią trybunalskim wybrano podczaszego winnickiego Franciszka Poletyło, poinformował króla M. Grocholski⁵⁹. Monarcha podziękował kasztelanowi braclawskiemu z powodu „chwalebnie” odbytego sejmiku⁶⁰.

Nie oznacza to jednak, że przed sejmikami z 1786 r. Grocholscy odzyskali pozycję z początku lat osiemdziesiątych XVIII w. Wciąż bowiem nie cieszyli się pełnym zaufaniem Stanisława Augusta. Świadczy o tym spór między braćmi Kordyszami. I. Kordysz, pisarz ziemski, uzyskał wsparcie króla, kiedy skarżył się na „przemoc” M. Grocholskiego⁶¹. Król apelował do kasztelana, by zrezygnował z rozstrzygania kompromisu w tej sprawie, w której występował w roli „superarbitra”⁶². Monarcha wciąż uwzględniał rekomendacje S.S. Potockiego na urzędy, zwłaszcza sędowe. W kwietniu 1785 r. wojewoda ruski dziękował królowi za obietnicę pióra ziemskiego braclawskiego, po rezygnacji I. Kordysza (która wtedy jednak nie nastąpiła), dla J.A. Puchały⁶³. Jesienią 1785 r. M. Grocholski wysłał Stanisławowi Augustowi „skalę”, w tym wypadku był to wykaz proponowanych zmian na niższych urzędach w województwie braclawskim (zawakowało wojstwo mniejsze braclawskie). Król zaakceptował dwie z trzech rekomendacji kasztelana braclawskiego. Wyjątkiem była godność horodniczego zwinogradzkiego,

⁵⁸ Król do S.S. Potockiego, 21 VI 1785 (minuta listu), BCz., rkps 929, s. 374–375. Por. też W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 143.

⁵⁹ M. Grocholski do króla, Pietniczany 16 VII 1785, BCz., rkps 697, s. 131.

⁶⁰ Król do M. Grocholskiego, 22 VII 1785 (minuta listu), BCz., rkps 697, s. 133.

⁶¹ I. Kordysz do króla, Czartoryja 14 XI [1785] i odpowiedź króla z 28 XI 1785 (minuta listu), BCz., rkps 733, s. 525, 531.

⁶² Król do M. Grocholskiego, 20 XI 1785, BCz., rkps 726, s. 393; król do M. Grocholskiego, 11 I 1786 (minuta listu), BCz., rkps 697, s. 163–164. I. Kordysz ponownie prosił Stanisława Augusta o interwencję w tej sprawie w styczniu 1786 r.: I. Kordysz do króla, Czartoryja 2 I [1786] i odpowiedź króla z 19 II 1786 (minuta listu), BCz., rkps 697, s. 576, 579.

⁶³ S.S. Potocki do króla, Tulczyn 22 IV 1785, BCz., rkps 929, s. 345. W styczniu 1785 r. L. Świeykowski namawiał wojewodę ruskiego na promocję J. Puchały do pióra braclawskiego w wypadku spodziewanego wakansu po I. Kordyszu: L. Świeykowski do S.S. Potockiego, Kołodno 16 III 1785, CDIAU, f. 49, op. 2, spr. 2390, k. 32v. Por. też D. Rolnik, *op. cit.*, s. 246.

którą otrzymać miał Zaliwski popierany przez S.S. Potockiego. Monarcha nie uwzględnił zaś Antoniego Peplowskiego – protegowanego M. Grocholskiego⁶⁴. Rekomendacje wojewody ruskiego miały kluczowe znaczenie przy królewskich nominacjach dotyczących braclawskich sądów pogranicznych. Szczęsnemu bardzo na nich zależało, gdyż – jak twierdził – sądzono tam głównie jego poddanych, bo tylko dobra wojewody ruskiego leżały w tym województwie bezpośrednio przy granicy z Rosją⁶⁵. Kiedy wiosną 1786 r. M. Grocholski prosił o sęstwo pograniczne dla swego kandydata, Stanisław August wstrzymał decyzję do osobistej rozmowy z S.S. Potockim⁶⁶.

Innym przejawem starań króla o wznowienie ścisłej współpracy ze Szczęsnym Potockim była jego reakcja na pogłoski dotyczące rzekomej śmierci ówczesnego wojewody braclawskiego Macieja Lanckorońskiego⁶⁷. W styczniu 1786 r. w Dubnie, gdzie szlachta gromadziła się na coroczne kontrakty, rozeszły się plotki na ten temat. Starania o województwo rozpoczął wówczas M. Grocholski, który wysłał sztafetą listy do króla i M. Mniszcha⁶⁸. Wojewoda lubelski Kajetan Hryniewiecki zakładał, że wakans otrzyma M. Grocholski, prosił więc o urząd po nim dla swojego zięcia – starosty kołomyjskiego Ignacego Chołoniewskiego⁶⁹ (jego siostra była żoną kasztelana braclawskiego). Stanisław August zdementował wiadomość o śmierci wojewody braclawskiego, powołując się na

⁶⁴ M. Grocholski do króla, Hryców 28 x 1785 (do listu dołączona jest „skala do wakującego wojstwa mniejszego braclawskiego”) i odpowiedź króla z 7 XI 1785, BCz., rkps 697, s. 147–149, 151.

⁶⁵ S.S. Potocki do króla, Tulczyn 12 VIII 1785 i odpowiedź króla z 31 VIII 1785, S.S. Potocki do króla, III 1786, BCz., rkps 929, s. 403, 408, 433–434; król do S.S. Potockiego, 21 II 1786 (minuta listu), BCz., rkps 698, s. 333.

⁶⁶ M. Grocholski do króla, b.d. i odpowiedź króla z 6 VI 1786 (minuta listu), BCz., rkps 697, s. 181, 183.

⁶⁷ Na temat M. Lanckorońskiego por. S. Cynarski, *Dzieje rodu Lanckorońskich z Brzezia*, Warszawa–Kraków 1996, s. 200–210.

⁶⁸ M. Mniszch do S.S. Potockiego, Warszawa 31 I 1786, CDIAU, f. 49, op. 2, spr. 2170, k. 37.

⁶⁹ K. Hryniewiecki do króla, 24 I 1786, BCz., rkps 697, s. 295. O kasztelanie braclawską prosił wówczas króla także chorąży braclawski: A.J.N. Czetwertyński do króla, Dubno 28 I 1786, BCz., rkps 696, s. 529–530.

informacje jego syna Antoniego Lanckorońskiego. Bardzo interesująca jest jednak druga część listu monarchy. Stanisław August zwierzał się wojewodzie lubelskiemu, choć zapewne nie tylko do niego te słowa były adresowane, z kłopotu, jaki od blisko dwóch lat sprawia mu ewentualny wakans województwa braclawskiego. Monarcha pisał, że S.S. Potocki kilka razy, a najusilniej w Grodnie (w 1784 r.), zgłaszał pretensje do tego urzędu, oferując M. Grocholskiemu ustąpienie znajdującego się wyżej w formalnej hierarchii województwa ruskiego. W tej sytuacji król oczekiwał, że kasztelan braclawski podejmie działania mające skłonić Szczęsnego, „aby mu nie przeszkadzał do ascensu”⁷⁰.

Rozgrywki związane z polityką personalną Stanisława Augusta w województwie braclawskim toczyły się równolegle z przygotowaniami do przypadającego na jesień 1786 r. sejmku i do poprzedzających go sejmików poselskich. Kampania przedsejmowa przebiegała w atmosferze, szeroko opisywanego w literaturze przedmiotu, ostrego konfliktu między dworem a opozycją magnacką, który został wywołany w początkach 1785 r. aferą Marii Dogrumowej i związanym z nią wyrokiem sądu marszałkowskiego skazującym m.in. Adama K. Czartoryskiego i S.K. Potockiego⁷¹. Sytuację zaognił dodatkowo manifest F.K. Branickiego z 26 sierpnia tegoż roku, w którym hetman wielki koronny protestował przeciwko umieszczeniu jego nazwiska we wspomnianym wyroku⁷². Następowala konsolidacja obozu malkontentów, czego wyrazem były zjazdy z udziałem liderów opozycji, w których uczestniczył także S.S. Potocki⁷³. W warunkach zaostrzającej się walki politycznej przygotowania do kampanii przedsejmowej zaczęły się wyjątkowo wcześnie. Chorąży winnicki A. Moszczeński

⁷⁰ Król do K. Hryniewieckiego, 30 I 1786 (minuta listu), BCz., rkps 697, s. 293–294.

⁷¹ A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej a konsolidacja opozycji antykrólewskiej w latach 1785–1786*, „Kwartalnik Historyczny” 2004, R. CXI, nr 4, s. 51–65. Por. też A. Stroynowski, *Zmiany sytuacji politycznej...*, s. 90–92; W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 134–137.

⁷² A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 57–63; W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 137–138.

⁷³ E. Rostworowski, *Sprawa aukcji wojska...*, s. 122–124; A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 65–80.

w październiku 1785 r. informował wojewodę ruskiego, że posłów na sejm „układa” już dwór („Warszawa”), podobnie jak i Puławę⁷⁴. Były to prawdopodobnie pierwsze „przymiarki”, a przygotowania do sejmików ruszyły na dobre wiosną następnego roku. Chorąży A.J. Czetwertyński w liście do króla z 20 kwietnia 1786 r. zwracał się o pomoc w uzyskaniu mandatu poselskiego. Przeszkodą była bowiem kondemnata, którą w sądzie grodzkim winnickim użył na nim kasztelan lwowski Kajetan Czetwertyński. Chorąży braclawski prosił monarchę o zobligowanie S. Poniatowskiego, podskarbiego litewskiego i starostę grodowego winnickiego, do szybszego rozpatrzenia sprawy przez podległą mu jurysdykcję⁷⁵. Król musiał pozytywnie odnieść się do aspiracji poselskich chorążego braclawskiego, gdyż pisał w jego sprawie do K. Czetwertyńskiego dwukrotnie, pierwszy raz jeszcze w kwietniu 1786 r. Apele monarchy były skuteczne, gdyż kasztelan lwowski, zgodnie z ponownym żądaniem monarchy odebrany w początku sierpnia, przesłał A.J. Czetwertyńskiemu „kwit z procesu”⁷⁶.

W końcu kwietnia 1786 r. wojewoda wołyński Hieronim Sanguszko prosił S.S. Potockiego o pomoc w osiągnięciu mandatu poselskiego szambelanowi Liboremu Kordyszowi, którego żona była siostrą małżonki wojewody⁷⁷. Postawa polityczna H. Sanguszki jest uważana za dość dwuznaczną. Odbierał on zalecenia monarchy w sprawach sejmikowych, co nie przeszkadzało mu uczestniczyć w zjazdach liderów opozycji⁷⁸.

Również w kwietniu 1786 r. kasztelan krakowski Antoni Barnaba Jabłonowski zwrócił się do wojewody ruskiego z prośbą o pomoc w uzyskaniu poselstwa w Winnicy dla swojego kandydata.

⁷⁴ A. Moszczeński do S.S. Potockiego, Lublin 4 X 1785, CDIAU, f. 49, op. 2, spr. 2187, k. 44v.

⁷⁵ A.J. Czetwertyński do króla, 20 IV 1786, BCz., rkps 696, s. 541–542.

⁷⁶ K. Czetwertyński do króla, Łuck 10 VIII 1786, BCz., rkps 696, s. 549–550.

⁷⁷ H. Sanguszko do S.S. Potockiego, Sławuta 26 IV 1786, CDIAU, f. 49, op. 2, spr. 2386, k. 12; J. Kuchta, *Spór o dożywocie po Liborym Kordyszu jako przyczynek do badań nad dziejami małżeństw w XVII–XVIII wieku*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis” 2007, Folia 43, Studia Historica VI, s. 163–164.

⁷⁸ A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 69, 92–93; W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie sejmy...*, s. 168–171.

Chodziło mu o wsparcie starań oddawcy listu – starosty tłumackiego Jerzego Potockiego – który według A. Jabłonowskiego miałby trudność z uzyskaniem mandatu w innym województwie⁷⁹. J. Potocki we wrześniu lub w końcu sierpnia 1784 r. ożenił się z Teklą Jabłonowską, córką kasztelana krakowskiego⁸⁰. Niemal miesiąc po liście kasztelana krakowskiego (20 V 1786) F.K. Braniczki pisał do marszałka nadwornego litewskiego I. Potockiego, że starosta tłumacki zostanie posłem braclawskim. Hetman wielki koronny twierdził, że to on podsunął tę myśl w Annopolu⁸¹. Wspomniany list A. Jabłonowskiego adresowany był właśnie w Annopolu. W końcu czerwca 1786 r. S.S. Potocki, będąc w Warszawie, tłumaczył się królowi, że nie promowałby kandydatury starosty tłumackiego na posła, gdyby o to usilnie nie prosił go kasztelan krakowski⁸². Można jednak wątpić w szczerość wynurzeń wojewody ruskiego, gdyż – jak ustalił Zbigniew Anusik – w tym czasie rozpoczął się trwający do jesieni 1788 r. okres jego ścisłej współpracy z J. Potockim⁸³.

W początkach maja 1786 r. rotmistrz kawalerii narodowej Antoni Stanisław Czetwertyński „Czarny” zgłosił Stanisławowi Augustowi chęć ubiegania się o mandat poselski. Pisał on, że już kilka razy prosił króla o wsparcie starań o poselstwo, ale zgłaszał się zbyt późno lub nie zyskiwał zaufania. A.S. Czetwertyński

⁷⁹ A.B. Jabłonowski do S.S. Potockiego, Annopol 26 IV 1786, CDIAU, f. 49, op. 2, spr. 2635, k. 2–2v.

⁸⁰ A.B. Jabłonowski do I. Potockiego, Międzyrzecz 2 IX 1784, AGAD, Archiwum Publiczne Potockich [dalej: APP], sygn. 279b, t. II, s. 528. Według Zbigniewa Anusika (*Misja polska w Sztokholmie w latach 1789–1795*, Łódź 1993, s. 35–36; idem, *Potocki Jerzy Michał*, [w:] *PSB*, t. XXVIII, Wrocław 1984–1985, s. 44–47; idem, *Działalność polityczna Jerzego Michała Potockiego w latach 1776–1789. Kariera przedstawiciela opozycji w dobie współrządów królewsko-ambadorskich*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2010, R.IX, nr 2, s. 71) ślub J. Potockiego z Teklą z Jabłonowskich odbył się we wrześniu 1784 r. Jednak list A. Jabłonowskiego może sugerować, że wydarzenie to miało miejsce 23 sierpnia.

⁸¹ F.K. Braniczki do I. Potockiego, 20 V 1786, AGAD, APP, sygn. 279, s. 69.

⁸² Notatka z 22 VI 1786 r. z rozmowy króla z S.S. Potockim, BCz., rkps 929, s. 463–464.

⁸³ Z. Anusik, *Kontakty polityczne Jerzego Michała Potockiego ze Stanisławem Szczęsnym Potockim w latach 1786–1788*, „Zeszyty Wiejskie” 2002, z. 6, s. 105–119; idem, *Parlamentarne doświadczenia Jerzego Michała Potockiego*, [w:] *Kultura parlamentarna epoki staropolskiej*, red. A. Stroynowski, Warszawa 2013, s. 445–452.

wykorzystał swoje związki z S.S. Potockim, by wymóc na nim obietnicę, że zostanie wybrany posłem braclawskim. Rotmistrz poinformował o tym marszałka M. Mniszcha, prosząc go, żeby przekazał wiadomość w tej sprawie monarsze. Ponieważ wojewoda ruski planował wkrótce przyjazd do Warszawy, A.S. Czetwertyński prosił króla, by skłonił Potockiego do udzielenia mu pomocy w staraniach o mandat⁸⁴. A.S. Czetwertyński był postacią kontrowersyjną. Naraził się Stanisławowi Augustowi w czasie sejmu rozbiorowego, kiedy głośno protestował przeciwko rozbirowi, a jednocześnie działał w porozumieniu z rosyjską ambasadą i pobierał pieniądze ze stworzonego przez państwa zaborcze funduszu korupcyjnego⁸⁵. W 1778 r. A.S. Czetwertyński prosił króla o poparcie starań o poselstwo z Wołynia, jednak go nie uzyskał i na sejmik przedsejmowy nie przyjechał⁸⁶. Na arenę parlamentarną wrócił w 1784 r. Wówczas dzięki wsparciu S.S. Potockiego i wojewody czernihowskiego Ludwika Wilgi uzyskał mandat z województwa czernihowskiego⁸⁷. W 1786 r. Stanisław August niechętnie odnosił się do kandydatury A.S. Czetwertyńskiego. W czasie czerwcowej wizyty w Warszawie wojewoda ruski poinformował monarchę, że Czetwertyński „Czarny” myśli nie tylko o mandacie poselskim, ale nawet pretenduje do laski sejmowej⁸⁸. To drugie oczekiwanie było zupełnie nierealne, gdyż alternata funkcji marszałka przypadała na prowincję wielkopolską⁸⁹. W sprawie aspiracji rotmistrza A.S. Czetwertyńskiego do poselstwa król sugerował, że jako uczestnik obrad grodzieńskich, w tym roku mógłby „pauzować”⁹⁰.

⁸⁴ A.S. Czetwertyński do króla, Łokacze 4 v 1786, BCz., rkps 724, s. 791–792.

⁸⁵ J. Nieć, *Czetwertyński Antoni Stanisław*, [w:] *PSB*, t. IV, Kraków 1938, s. 358; D. Dukwicz, *Rosja wobec sejmu rozbiorowego warszawskiego (1772–1775)*, Warszawa 2015, s. 230–232.

⁸⁶ W. Filipczak, *Sejm 1778...*, s. 84–85.

⁸⁷ A.S. Czetwertyński do króla, 17 III 1784, odpowiedź króla z 25 III 1784 oraz A.S. Czetwertyński do króla, Łokacze 18 VIII 1784, BCz., rkps 655, s. 1015, 1017, 1029–1030; J. Nieć, *op. cit.*, s. 359.

⁸⁸ Notatka z 22 VI 1786 r. z rozmowy króla z S.S. Potockim, BCz., rkps 929, s. 463.

⁸⁹ W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 176.

⁹⁰ Notatka z 22 VI 1786 r. z rozmowy króla z S.S. Potockim, BCz., rkps 929, s. 464.

Nie jest możliwe uchwycenie starań podejmowanych wiosną 1786 r. przez wszystkich chętnych do mandatu sejmiku winnickiego. Dysponujemy jednak powstałym w Gabinecie Stanisława Augusta wykazem kandydatów do poselstwa w tym roku⁹¹. Tego rodzaju „planty” powstawały także przed poprzednimi sejmami i na dworze zajmowano się ich tworzeniem zazwyczaj z maju⁹². Można przyjąć, że ta z 1786 r. powstała przed początkiem czerwca, gdyż po wykazie dotyczącym sejmików całej Rzeczypospolitej w aktach sejmowych znajduje się rejestr pretendentów na posłów litewskich, który pochodzi z listu z 2 czerwca 1786 r.⁹³ Wśród konkurentów do mandatów braclawskich wymienionych zostało sześć osób, których nazwiska podkreślono (są to zapewne osoby promowane na posłów w tej fazie przygotowań), a także trzech innych pretendentów. W pierwszej grupie znajdowali się pułkownik [Aleksander] Moszczeński, [szambelan Michał] Karczewski „rączka”, generał [Jan Aleksander] Kraszewski, [chorąży braclawski] Antoni J. Czetwertyński, podstarosta grodzki [i stolnik winnicki Gabriel] Porczyński oraz podkomorzy buski „Strzeżyński”⁹⁴. W stosunku do ostatniej osoby nie ma pewności, o kogo naprawdę chodziło, gdyż podkomorzym buskim był wówczas Walerian Stroynowski⁹⁵. Pozostałymi konkurentami, których nazwiska nie zostały podkreślone, byli: [rotmistrz] Antoni S. Czetwertyński „Czarny”, [kasztelan lubaczowski] Michał Dydyński i starosta kołomyjski [Ignacy] Chołoniewski⁹⁶.

Powyższy wykaz, a zwłaszcza oznaczenia figurujące przy nazwiskach szybko straciły na aktualności, o czym świadczy spisana w gabinecie królewskim notatka (oznaczona datą 22 czerwca) z rozmowy Stanisława Augusta z S.S. Potockim, która odbyła się

⁹¹ Konkurenci do poselstwa 1786, AGAD, ZP, sygn. 132, k. 48–61 (początkiem tego wykazu są k. 53–53v).

⁹² W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 84, 123–124, 161–162.

⁹³ Regestr posłów w liście de 2 junii 1786 ksciu wojewodzie wileńskiemu przez j.p. pułkownika Sulistrowskiego..., AGAD, ZP, sygn. 132, k. 62–63v.

⁹⁴ Konkurenci do poselstwa 1786, AGAD, ZP, sygn. 132, k. 55v.

⁹⁵ *Urzednicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Gmiterek, R. Szczygieł, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, s. 88.

⁹⁶ Konkurenci do poselstwa 1786, AGAD, ZP, sygn. 132, k. 55v.

w Warszawie. Monarcha poinformował wówczas, że preferowanymi przez niego kandydatami na posłów są: generał major J.A. Kraszewski (wielokrotny poseł regalistyczny z Kujaw, a w 1784 r. gnieźnieński⁹⁷), chorąży braclawski A.J. Czetwertyński, pułkownik Aleksander Moszczeński (człowiek Szczęsnego), podstarosta i stolnik winnicki G. Porczyński oraz kasztelan lubaczowski M. Dydyński. Król zapytał także, czy prawdziwe są informacje, że S.S. Potocki chce poprzeć starania o mandat podkomorzego buskiego „Strzeżyńskiego”⁹⁸ [W. Stroynowskiego?]. Wojewoda ruski odpowiedział, że nie słyshał o zabiegach podkomorzego buskiego, a następnie wspomniał, o czym pisałem wcześniej, kandydatury A.S. Czetwertyńskiego i J. Potockiego. S.S. Potocki nie miał wątpliwości, że poselskie plany starosty tłumackiego nie będą się królowi podobały. Kolejnym pretendentem do funkcji, który kilka razy zgłaszał swoje aspiracje do wojewody ruskiego, był podkomorzy koronny Wincenty Potocki. Ostatni raz rozmawiał on ze Szczęsnym na ten temat w Puławach⁹⁹. Powyższa informacja miała niemiłą dla monarchy podtekst polityczny, gdyż Puławy – polityczne centrum „Nowej Familii” – na przełomie maja i czerwca 1786 r. były miejscem spotkań liderów magnackiej opozycji¹⁰⁰. Stanisław August odpowiedział, że wymienieni przez Szczęsnego pretendenci nie zgłaszali do niego swoich aspiracji poselskich, a podkomorzy W. Potocki podobno miał deklarować brak zainteresowania ubieganiem się o mandat. W związku z tym król przekazał wojewodzie rejestr preferowanych kandydatów w pierwotnym kształcie. Dodał też, że rotmistrz A.S. Czetwertyński mógłby w tym roku „pauzować”. Jednocześnie monarcha zastrzegł „J. panów Potockich spychać nie jest przedsięwzięciem moim, jeżeli się koniecznie będą chcieli utrzymać”¹⁰¹. S.S. Potocki wyjaśnił, że sam

97 W. Szczygielski, *Kraszewski Jan Aleksander*, [w:] *PSB*, t. xv, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 220–221.

98 Notatka z 22 VI 1786 r. z rozmowy króla z S.S. Potockim, BCz., rkps 929, s. 463.

99 *Ibidem*, s. 463–464.

100 A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 79; W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 157–158.

101 Notatka z 22 VI 1786..., BCz., rkps 929, s. 464.

tłumaczył podkomorzemu koronnemu, że lepiej odłożyć plany zdobycia mandatu na „spokojniejszy sejm”, jeśli zamierza on wypełniać funkcję poselską w taki sposób jak w 1776 r., „gdzie ledwie dwa razy był w izbie poselskiej”¹⁰². W 1776 r. W. Potocki był posłem z regalistycznego – rozdwojonego sejmiku województwa lubelskiego¹⁰³. Jego ówczesne postępowanie oceniano na dworze krytycznie, a podkomorzy koronny wycofał się później z działalności w stronnictwie królewskim¹⁰⁴. Deklaracja Szczęsnego Potockiego nie mogła uspokoić Stanisława Augusta, który obawiał się, że obrady sejmu zakłóca sprawy wyroku sądu marszałkowskiego w aferze Dogrumowej i manifestu hetmana F.K. Branickiego. W liście z końca czerwca 1786 r. marszałek wielki koronny M. Mniszech sugerował królowi, aby w rozmowie z wojewodą ruskim zaznaczył, że żąda „nie umieszczenia nic wcale w instrukcyi braclawskiej w materji ugromowskiej”¹⁰⁵.

Zanim Stanisław August miał okazję ponownie porozmawiać ze Szczęsnym Potockim, w początkach lipca spotkał się z wyjeżdżającym z Warszawy W. Potockim. Podkomorzy koronny, wbrew wcześniejszym twierdzeniom monarchy, potwierdził, że zamierza się starać o poselstwo braclawskie. Zgłosił też aspiracje do konsyliarstwa Rady Nieustającej i prosił w tych sprawach króla o wsparcie. Stanisław August zaaprobował zabiegi W. Potockiego o mandat poselski. W odniesieniu do członkostwa Rady dał odpowiedź wymijającą, stwierdzając, że nie ma jeszcze „planty” tej magistratury¹⁰⁶. Sądzę, że deklaracja W. Potockiego miała związek ze wcześniejszą rozmową króla z wojewodą ruskim, w czasie której Stanisław August starał się zignorować kandydaturę podkomorzego koronnego. Król powoływał się wówczas na fakt, że W. Potocki nie zgłaszał mu wcześniej aspiracji do mandatu.

¹⁰² *Ibidem*, s. 464–465.

¹⁰³ W. Bednaruk, *Rozdwojone sejmiki lubelskie z 1776 roku*, „Roczniki Humanistyczne” 2013, t. LXI, z. 2, s. 236–237.

¹⁰⁴ W. Szczygielski, *Potocki Wincenty*, [w:] *PSB*, t. XXVIII, Wrocław 1984–1985, s. 227.

¹⁰⁵ M. Mniszech do króla, Dęblin 29 VI 1786, BCz., rkps 927, s. 683.

¹⁰⁶ Notatka z 2 VII 1786 r. z rozmowy króla z W. Potockim, BCz., rkps 929, s. 478.

Parę dni później (4 lipca) monarcha odbył kolejną rozmowę z S.S. Potockim. Powrócono w niej do sprawy posłów braclawskich. Wojewoda ruski zadeklarował, że nie spodziewa się przeszkód w sprawie wyboru generała J.A. Kraszewskiego, chorążego A.J. Czetwertyńskiego, A. Moszczeńskiego oraz podkomorzego W. Potockiego. Dodał także, że trudno będzie się przeciwstawić staraniom o mandat starosty kołomyjskiego I. Chołoniewskiego. Stanisław August zaakceptował stanowisko wojewody¹⁰⁷. Relacjonując M. Mniszchowi wyniki rozmów ze Szczęsnym Potockim, król podkreślał, że otrzymał „prawie upewnienie względem Kraszewskiego generała, Czetwertyńskiego białego i Moszczeńskiego pułkownika”¹⁰⁸. Monarcha pisał także, że zaaprobował propozycję Szczęsnego w sprawie mandatu dla I. Chołoniewskiego. Z listu Stanisława Augusta wynika także, że pogodził się on z wyborem Wincentego i Jerzego Potockich na posłów braclawskich. Oznaczało to, że zapewne stracą szansę na mandat G. Porczyński, M. Dydyński oraz M. Karczewski, który starał się wówczas uzyskać poselstwo czernihowskie¹⁰⁹. Z listu Stanisława Augusta do marszałka wielkiego koronnego wynika także, że 5 lipca 1786 r. doszło do jeszcze jednej, pożegnalnej rozmowy króla z wojewodą ruskim. W jej trakcie monarcha starał się uzyskać deklarację, że w instrukcji braclawskiej pominęte zostaną wyrok sądu marszałkowskiego i manifest hetmański. Odpowiedź Szczęsnego nie była jednoznaczna. Król wprawdzie stwierdził, że wojewoda uznawał za najlepsze rozwiązanie „milczeniem umorzyć” te sprawy, ale jednocześnie sugerował potrzebę „uspokojenia hetmana”¹¹⁰. Monarcha uważał, że pod wpływem króla i rosyjskiego ambasadora

¹⁰⁷ Notatka z 4 VII 1786 r. z rozmowy króla z S.S. Potockim, BCz., rkps 929, s. 492.

¹⁰⁸ Król do M. Mniszcha, Warszawa 6 VII 1786, BCz., rkps 927, s. 691. Według A. Danilczyka (*W kręgu afery...*, s. 73) wojewoda zaakceptował kandydatów króla już w czasie poprzedniej rozmowy.

¹⁰⁹ Król do M. Mniszcha, Warszawa 6 VII 1786, BCz., rkps 927, s. 691–692.

¹¹⁰ *Ibidem*, s. 692; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 74. W podobnym tonie na temat stosunku S.S. Potockiego do afery Dogrumowej pisał A. Czetwertyński w relacji z pobytu w Tulczynie wiosną 1786 r.: *Korespondencya Michała Jerzego Mniszcha...*, s. 126–127.

Ottona M. von Stackelberga, „w jego umyśle [S.S. Potockiego – W.F.] umniejszył się ten ferment, do którego zagrzewała go strona puławska”¹¹¹. Rozmowy króla ze Szczęsnym dotyczyły także innych tematów (np. propozycji od tronu). Zdaniem A. Danilczyka wojewoda ruski, mający ambicję odgrywania samodzielnej roli politycznej, gotów był poprzeć niektóre inicjatywy dworu¹¹². Stanisław August nie tracił więc nadziei, że dalsza współpraca z S.S. Potockim będzie możliwa. W drugiej połowie lipca 1786 r. marszałek koronny M. Mniszech zapewniał wojewodę ruskiego, że król jak zawsze chce go widzieć w gronie swoich przyjaciół¹¹³. Ceną za próbę porozumienia się z tulczyńskim potentatem miały być ustępstwa w województwie braclawskim. W świetle przedstawionych powyżej ustaleń monarcha godził się, by przynajmniej trzy mandaty w Winnicy zyskali ludzie protegowani przez Szczęsnego (obaj Potoccy i Moszczeński).

W dniu 15 lipca 1786 r. zbierały się w Koronie sejmiki deputackie. Zapewne dwór pozostawił wojewodzie ruskiemu inicjatywę w promowaniu swojego kandydata. W czasie obrad w Winnicy A. Moszczeński prezentował obywatelom braclawskim Jerzego Potockiego¹¹⁴. W sprawach sejmikowych król korespondował z M. Grocholskim. Tydzień po elekcjach sędziów trybunałskich kasztelan braclawski w liście do monarchy wyrażał przekonanie, że wybrany w Winnicy sędzia grodzki lubelski i podstoli kołomyjski Andrzej Janczyński będzie dobrym deputatem¹¹⁵. Był on jednak człowiekiem wojewody ruskiego. Tak właśnie go oceniał dobrze zorientowany w sprawach Trybunału lubelskiego generał

¹¹¹ Król do M. Mniszcha, Warszawa 6 VII 1786, BCz., rkps 927, s. 693. Na temat roli O.M. von Stackelberga w tym okresie por. A. Danilczyk, *Afera Dogrumowej...*, s. 77–79.

¹¹² A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 72–74. Por. też W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 163–164.

¹¹³ M. Mniszech do S.S. Potockiego, 18 VII 1786, CDIAU, f. 49, op. 2, spr. 2170, k. 33.

¹¹⁴ A. Moszczeński do S.S. Potockiego, Brahiłów 15 VII 1786, CDIAU, f. 49, op. 2, spr. 2187, k. 67.

¹¹⁵ M. Grocholski do króla, 22 VII 1786, BCz., rkps 697, s. 187; *Deputaci Trybunału...*, cz. 5, s. 273.

artylerii litewskiej Kazimierz N. Sapieha¹¹⁶. W tej sytuacji monarcha dość konwencjonalnie podziękował M. Grocholskiemu za starania o wybór „godnego” deputata¹¹⁷.

Dziesięć dni po obradach deputackich Stanisław August napisał list do kasztelana braclawskiego, w którym pytał o konkurentów do poselstwa. Monarcha zakładał, że w tym czasie (niecały miesiąc przed elekcją posłów) powinni się ujawnić już wszyscy ubiegający się o mandat z województwa braclawskiego. Potwierdzał swoje poparcie dla J.A. Kraszewskiego, A.J. Czetwertyńskiego i A. Moszczeńskiego¹¹⁸. Król jednocześnie informował, że nie należy się przeciwstawiać staraniom o poselstwo starosty kołomyjskiego I. Chołoniewskiego, marszałka Trybunału Koronnego w kadencji 1776–1777 (był wtedy deputatem braclawskim)¹¹⁹. Stanisław August stwierdził też, że nie zamierza się sprzeciwiać kandydaturze W. Potockiego, jeśli ten uzyska poparcie szlachty. Konieczność uwzględnienia wspomnianych pretendentów spowodowała, że z królewskiej listy promowanych posłów wypaść mieli podstarosta i stolnik winnicki G. Porczyński oraz kasztelan M. Dydyński. W odniesieniu do A.S. Czetwertyńskiego „Czarnego” monarcha pisał, że może on bez funkcji „przeczekać sejm tegoroczny”. O Karczewskim „rączce” Stanisław August stwierdzał, że waha się on jeszcze, z którego sejmiku będzie się starać o mandat. Król zaznaczył jednak, że gdyby szambelan zgłosił się do M. Grocholskiego, chętnie zobaczy go posłem¹²⁰. W końcowej części listu monarcha domagał się, by w braclawskiej instrukcji poselskiej nie znalazła się żadna wzmianka o dekrete sądu marszałkowskiego w sprawie „ugrumowskiej” i o manifeście hetmańskim, co było

116 K.N. Sapieha do I. Potockiego, Kodeń 2 VIII 1786, AGAD, APP, sygn. 279, s. 522. Na temat roli odgrywanej ówczesnie przez K.N. Sapiechę w czasie obrad Trybunału Koronnego w Lublinie por. W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 159–160.

117 Król do M. Grocholskiego, 7[?] VIII 1786 (minuta listu), BCz., rkps 697, s. 195.

118 Król do M. Grocholskiego, 25 VII 1786 (minuta listu), BCz., rkps 697, s. 189.

119 *Deputaci Trybunału...*, cz. 5, s. 213, 216.

120 Król do M. Grocholskiego, 25 VII 1786, BCz., rkps 697, s. 189–190.

stałą formułą w korespondencji króla z liderami regalistów w poszczególnych województwach i ziemiach¹²¹.

W odpowiedzi z końca lipca 1786 r. M. Grocholski wymieniał sporo osób wspominanych już wcześniej w roli konkurentów do poselstwa. Byli to: podkomorzy W. Potocki, chorąży braclawski A.J. Czetwertyński, chorąży winnicki Adam Moszczeński (prawdopodobnie zastąpił on pułkownika Aleksandra Moszczeńskiego), starosta kołomyjski I. Chołoniewski, starosta tłumacki J. Potocki, gen. J.A. Kraszewski (starosta ulanowski) i rotmistrz A.S. Czetwertyński. Nowymi pretendentami do mandatu z województwa braclawskiego byli: łowczy zwinogrodzki Franciszek Bekierski, podkomorzyc braclawski Marcei Józef Czetwertyński oraz bracia: pisarz ziemski Ignacy i szambelan Libory Kordyszowie. Kasztelan braclawski zastrzegał jednak, że także inni kandydaci mogli jeszcze zgłaszać swoje pretensje do funkcji¹²². M.J. Czetwertyński miał już znaczne doświadczenie polityczne, gdyż posłował na sejm z 1766 r., a w kadencji 1767–1768 r. był deputatem w Trybunale Prowincji Małopolskiej¹²³.

W końcu lipca 1786 r. A.J. Czetwertyński, mający poparcie Stanisława Augusta, próbował się porozumieć z S.S. Potockim. Chorąży braclawski pisał do wojewody ruskiego, że w czasie pobytu w Tulczynie nie miał okazji „obszernie” z nim porozmawiać na temat sejmiku przedsejmowego. Prosił więc, aby adresat listownie wskazał mu, kogo ma popierać oprócz trzech osób uzgodnionych przez króla i wojewodę. A.J. Czetwertyński deklarował, że pozostałych trzech kandydatów będzie wspierał zgodnie z zaleceniami Szczęsnego¹²⁴.

Na początku sierpnia 1786 r. król w liście do M. Grocholskiego powrócił do sprawy starań o poselstwo szambelana M. Karczewskiego (posła braclawskiego w 1778 r.¹²⁵). Stanisław August podkreślał,

121 *Ibidem*, s. 191; W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 162.

122 M. Grocholski do NN [Stanisława Badeniego?], Hryców VII 1786, BCz., rkps 697, s. 193.

123 M.J. Czetwertyński do króla, Lublin 21 IX 1786, BCz., rkps 696, s. 555; *Deputaci Trybunału...*, cz. 5, s. 188.

124 A.J. Czetwertyński do S.S. Potockiego, Kołodno 29 VII 1786, CDIAU, f. 49, op. 2, spr. 2582, k. 74–74v.

125 W. Filipczak, *Sejm 1778...*, s. 89.

że byłby wdzięczny i zadowolony, gdyby szambelan uzyskał mandat braclawski. Monarcha zastrzegł jednak, że nie może to godzić w preferowane przez niego kandydatury: gen. J.A. Kraszewskiego, A.J. Czetwertyńskiego i pułkownika A. Moszczeńskiego, a także nie powinno stanowić „przeszkody” dla I. Chołoniewskiego. Stanisław August dodawał, że choć starosta kołomyjski się do niego nie zgłaszał, słyszał o jego zabiegach o mandat¹²⁶. M. Karczewski w połowie sierpnia pisał do monarchy o dotychczasowym przebiegu swoich starań. Szambelan uzyskał od M. Grocholskiego odpowiedź, że ciężko będzie go umieścić wśród posłów. S.S. Potocki „zupełnie” odmówił mu pomocy. W tej sytuacji M. Karczewski skierował zainteresowanie w stronę Wołynia¹²⁷.

Podkomorzyc M.J. Czetwertyński, kolejny z pretendentów do funkcji, zrezygnował z tych zabiegów na żądanie wojewody ruskiego. Z listu podkomorzycy braclawskiego nie wynika jednak, czy nastąpiło to przed sejmikiem, czy w jego trakcie. M.J. Czetwertyński prosił króla o umieszczenie go w składzie Komisji Skarbu Koronnego¹²⁸.

Generał J.A. Kraszewski, wielokrotny regalistyczny poseł z Kujaw¹²⁹, przed sejmikiem został poinformowany przez generała Jana Komarzewskiego, szefa kancelarii wojskowej króla, że Stanisław August polecił go S.S. Potockiemu do poselstwa braclawskiego. Po uzyskaniu tej wiadomości J.A. Kraszewski udał się do Humania, gdzie przed nim przybył także hetman F.K. Branicki. Generał pisał, że wojewoda ruski podkreślał swoje przywiązanie do monarchy, a jemu samemu ofiarował wszelką pomoc w uzyskaniu mandatu. W przeddzień sejmiku Szczęsny Potocki udał się do położonych koło Winnicy Pietniczan¹³⁰, gdzie znajdowała się rezydencja M. Grocholskiego.

¹²⁶ Król do M. Grocholski, 1 VIII 1786 (minuta listu), BCz., rkps 697, s. 197.

¹²⁷ M. Karczewski do króla, Łuck 14 VIII 1786, BCz., rkps 697, s. 499. Por. też W. Filipczak, *Rozdwojone wołyńskie sejmiki...*, s. 185–186.

¹²⁸ M.J. Czetwertyński do króla, Lublin 21 IX 1786, BCz., rkps 696, s. 555

¹²⁹ W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 565–566.

¹³⁰ J.A. Kraszewski do króla, Winnica 22 VIII 1786, BCz., rkps 733, s. 641.

Przebieg sejmiku poselskiego województwa braclawskiego znany jest z korespondencji. Niestety nie udało mi się dotrzeć do uchwał podjętych na obradach w Winnicy. Wprawdzie w inwentarzu winnickiego sądu grodzkiego w Centralnym Państwowym Historycznym Archiwum Ukrainy w Kijowie jest odnotowana księga z 1786 r., ale z udostępnionego mi mikrofilmu wynika, że faktycznie zawiera ona akta z 1768 r.¹³¹

Na obrady do Winnicy w dniu 21 sierpnia 1786 r. licznie przybyła szlachta, której przewodzili związani ze Szczęsnym Potockim Moszczeńscy (zapewne chorążowie winnicki Adam i grabowiecki Aleksander)¹³². Według A.J. Czetwertyńskiego na sejmik sprowadzono do trzech tysięcy ludzi, określonych przez niego „gminem ludu różnego”¹³³. Dla wsparcia regalistów księżę Stanisław, królewski bratanek, a zarazem starosta winnicki, przysłał swojego podstarostę G. Porczyńskiego i „bardzo liczną palestrę” oraz wielu innych „przyjaciół”¹³⁴. Do Winnicy przyjechali miejscowi liderzy polityczni – wojewoda ruski S.S. Potocki i kasztelan braclawski M. Grocholski. Wiadomo, że marszałkiem sejmiku w Winnicy został krajczyk koronny Seweryn Potocki¹³⁵, poseł braclawski z 1782 r.¹³⁶ Podobno akceptując jego kandydaturę, Szczęśny Potocki

¹³¹ CDIAU, f. 44, op. 1, spr. 3.

¹³² J.A. Kraszewski do króla, Winnica 22 VIII 1786, BCz., rkps 733, s. 642. Starosta ulanowski jako liderujących szlachcie Moszczeńskich wymienił chorążych braclawskiego i grabowieckiego. Autor listu dość słabo orientował się w realiach województwa braclawskiego, gdyż chorążym braclawskim był A.J. Czetwertyński. Być może Kraszewski miał więc na myśli chorążego winnickiego Adama Moszczeńskiego. Według: *Kalendarz polityczny dla Królestwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego na rok Pański 1786*, Warszawa b.r. [1785], s. 185, chorążym grabowieckim był Aleksander Moszczeński, który nie jest wymieniony w spisie urzędników (*Urzednicy województwa bełskiego...*, s. 104). Sytuacja jest niejasna, gdyż w *Kalendarzu politycznym dla Królestwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego na rok przestępny 1784* jako chorąży grabowiecki występuje Dominik Radecki. W wydawnictwie *Urzednicy województwa bełskiego...* D. Radecki pierwszy raz został odnotowany na tym urzędzie w 1789 r., a przed nim urząd ten pełnił Walenty Stadnicki.

¹³³ A.J. Czetwertyński do króla, Januszgród 25 VIII 1786, BCz., rkps 724, s. 793.

¹³⁴ J.A. Kraszewski do króla, Winnica 22 VIII 1786, BCz., rkps 733, s. 642.

¹³⁵ Notatka, bez tytułu, miejsca i daty, BCz., rkps 726, s. 89.

¹³⁶ A. Moszczeński do S.S. Potockiego, Winnica 19 VIII 1782, CDIAU, f. 49, op. 2, spr. 2187, k. 2.

i M. Grocholski zastrzegli, żeby w instrukcję nie wpisywać punktów przeciwnych interesom dworu¹³⁷.

Sejmik obradował spokojnie, a posłami zostali: podkomorzy koronny W. Potocki, chorąży winnicki A. Moszczeński, generał i starosta ulanowski J.A. Kraszewski, starosta tłumacki J. Potocki, rotmistrz A.S. Czetwertyński i podpułkownik w pułku Potockich Adam Wawrzyniec Rzewuski¹³⁸. Wybór pięciu posłów odbył się bez problemów. Do rywalizacji doszło przy obsadzie szóstego mandatu na sejm, o który zabiegali A.J. Czetwertyński i znany opozycjonista A. Rzewuski, chorążyc litewski¹³⁹. Zapewne jeszcze przed sejmikiem okazało się, że chorąży braclawski nie może liczyć na poparcie wojewody ruskiego¹⁴⁰. Ostatecznie, według relacji Szczęsnego, na żądanie A.J. Czetwertyńskiego doszło do głosowania¹⁴¹. Według świadectwa uczestników wydarzeń chorąży braclawski zrezygnował z dalszej elekcji, kiedy nie zyskał poparcia miejscowych urzędników¹⁴². A.J. Czetwertyński pisał do króla, że urzędnicy i jego przyjaciele byli zastraszeni, gdyż otaczały ich sprowadzone na obrady tłumy „gminu”¹⁴³. Jednak gen. J.A. Kraszewski twierdził, że chorąży braclawski zabrał głos i zrezygnował z dalszego kandydowania, kiedy zobaczył, że jego konkurent ma poparcie większości uczestników sejmiku¹⁴⁴. Opinia o zastraszaniu zwolenników A.J. Czetwertyńskiego nie znajduje potwierdzenia w innych relacjach z obrad. Rodzi się więc pytanie, dlaczego związani ze stronnictwem dworskim urzędnicy nie wsparli kandydata, za którym jednoznacznie opowiedział

137 J.A. Kraszewski do króla, Winnica 22 VIII 1786, BCz., rkps 733, s. 642.

138 M. Grocholski do króla, 21 VIII 1786, BCz., rkps 697, s. 199; S.S. Potocki do króla, Pietniczany 21 VIII 1786, BCz., rkps 929, s. 493; notatka, bez tyt., m. i d., BCz., rkps 726, s. 89.

139 Z. Zielińska, *Rzewuski Adam Wawrzyniec*, [w:] *PSB*, t. XXXIV, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 94–95; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 102.

140 A.J. Czetwertyński do króla, Januszgród 25 VIII 1786, BCz., rkps 724, s. 793.

141 S.S. Potocki do króla, Pietniczany 21 VIII 1786, BCz., rkps 929, s. 493.

142 A.J. Czetwertyński do króla, Januszgród 25 VIII 1786, BCz., rkps 724, s. 793; S.S. Potocki do króla, Pietniczany 21 VIII 1786, BCz., rkps 929, s. 493.

143 A.J. Czetwertyński do króla, Januszgród 25 VIII 1786, BCz., rkps 724, s. 793.

144 J.A. Kraszewski do króla, Winnica 22 VIII 1786, BCz., rkps 733, s. 642.

się Stanisław August. Mogła o tym przesądzić osobista niepopularność chorążego braclawskiego w województwie, którą ukazał także następny sejmik przedsejmowy w sierpniu 1788 r.¹⁴⁵ Sądzę również, że Grocholscy (i ich zwolennicy) po doświadczeniach z 1784 r. woleli unikać otwartego konfliktu z wojewodą ruskim.

Lepiej z punktu widzenia dworu wyglądała sprawa braclawskiej instrukcji poselskiej. Tekst dokumentu nie jest znany, ale mamy zgodne opinie uczestników wydarzeń o tym, czego w niej nie było. M. Grocholski pisał, nawiązując do sejmikowych zaleceń monarchy, że w instrukcji nie znalazło się nic o dekrete w sprawie Dogrumowej i o pretensji hetmana. Kasztelan braclawski dodał, że są w niej tylko „desideria” obywateli¹⁴⁶. Również wojewoda ruski w liście do króla stwierdzał, że nie został w niej umieszczony „żaden partykularny interes”¹⁴⁷. Także w liście do M. Mniszcha Szczęsny Potocki pisał, że w instrukcji nie ma wzmianki o dekrete marszałkowskim¹⁴⁸. J.A. Kraszewski informował monarchę, że nad kształtem instrukcji, aby nie umieszczono w niej nic „przeciw nego”, czuwali S.S. Potocki oraz Marcin i Franciszek Grocholscy¹⁴⁹. Stanisław August podziękował wojewodzie ruskiemu i kasztelanowi braclawskiemu za pominięcie drażliwych spraw w instrukcji¹⁵⁰.

Reżyserzy sejmikowych wydarzeń próbowali prezentować królowi wyniki wyborów w bardzo optymistyczny sposób. S.S. Potocki deklarował Stanisławowi Augustowi wierność posłów braclawskich¹⁵¹. Także M. Grocholski i J.A. Kraszewski wyjaśniali, że za

¹⁴⁵ J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788 roku*, cz. 2, „Przegląd Historyczny” 1960, t. LI, z. 2, s. 340. Według Jerzego Michalskiego A.J. Czetwertyński uzyskał wówczas mandat tylko dzięki energicznemu poparciu S.S. Potockiego, gdyż miał przeciwko sobie niemal wszystkich uczestników obrad.

¹⁴⁶ M. Grocholski do króla, 21 VIII 1786, BCz., rkps 697, s. 199.

¹⁴⁷ S.S. Potocki do króla, Pietniczany 21 VIII 1786, BCz., rkps 929, s. 493.

¹⁴⁸ *Korespondencja Michała Jerzego Mniszcha...*, s. 128.

¹⁴⁹ J.A. Kraszewski do króla, Winnica 22 VIII 1786, BCz., rkps 733, s. 642. Por. *Korespondencja Michała Jerzego Mniszcha...*, s. 128.

¹⁵⁰ Król do S.S. Potockiego, 29 VIII 1786 (minuta listu), BCz., rkps 929, s. 495; król do M. Grocholskiego, 29 VIII 1786 (minuta listu), BCz., rkps 697, s. 201.

¹⁵¹ S.S. Potocki do króla, Pietniczany 21 VIII 1786, BCz., rkps 929, s. 493.

rotmistrza A.S. Czetwertyńskiego i A. Rzewuskiego ręczył wojewoda ruski, dosyć ufając „swojej perswazji” – dodawał generał. Obaj posłowie złożyli też zobowiązanie do wierności królowi przed M. Grocholskim¹⁵². Kasztelan braclawski zapewniał więc, że w wybranych w Winnicy posłach nie będzie nic, co mogłoby się monarsze nie spodobać, i podkreślał swoją troskę o ich wybór¹⁵³. W początkach września 1786 r. rotmistrz A.S. Czetwertyński zapewniał króla o chęci zarabiania na jego względy. Wyrażał też nadzieję, że zbliżający się sejm oddali od monarchy uprzedzenia, z którymi był traktowany. Czetwertyński „Czarny” informował, że zaraz po wyborze na posła pisał w tej sprawie do marszałka M. Mniszcha. Jednocześnie A.S. Czetwertyński przedstawiał swoje oczekiwania. Nie było już mowy o marszałkostwie sejmu, lecz rotmistrz chciał wejść w skład deputacji „do konstytucji”¹⁵⁴. Powyższe deklaracje nie zmieniały sytuacji, że ustalona przed sejmikami dworska „planta” poniosła w Winnicy ewidentną porażkę, nawet jeśli uwzględnić korektę dokonaną przez króla na rzecz kandydatów S.S. Potockiego. Z trójki osób promowanych przez monarchę wybrany został tylko J.A. Kraszewski. Generał chwalił wsparcie, którego udzielili mu wojewoda ruski i jego poplecznicy¹⁵⁵. Na liście królewskiej znajdował się także A. Moszczeński, ale należy pamiętać, że był on człowiekiem Szczęsnego¹⁵⁶. Nie dostał mandatu starosta kołomyjski I. Chołoniewski, ale nie wiadomo, czy się o niego starał. Kandydaturę popieranego przez monarchę A.J. Czetwertyńskiego wojewoda ruski wyraźnie zwalczał¹⁵⁷. Wybór Wincentego i Jerzego Potockich król

152 M. Grocholski do króla, 21 VIII 1786, BCz., rkps 697, s. 199; J.A. Kraszewski do króla, Winnica 22 VIII 1786 r., BCz., rkps 733, s. 642.

153 M. Grocholski do króla, 21 VIII 1786, BCz., rkps 697, s. 199–200.

154 A.S. Czetwertyński do króla, Łokacze 5 IX 1786, BCz., rkps 724, s. 797–798. Na temat tej deputacji por. R. Łaszewski, *Sejm polski w latach 1763–1793. Studium historyczno-prawne*, Warszawa–Poznań 1973, s. 73–74. Rotmistrz chciał także, by król wsparł jego starania o konsyliarstwo Rady Nieustającej.

155 J.A. Kraszewski do króla, Winnica 22 VIII 1786, BCz., rkps 733, s. 642.

156 A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 102.

157 A.J. Czetwertyński do króla, Januszgród 25 VIII 1786, BCz., rkps 724, s. 793.

wprawdzie zaakceptował w ramach ustępstw wobec Szczęsnego, lecz z pewnością nie był z niego zadowolony. Na miejsce kandydatów monarchy weszli rotmistrz A.S. Czetwertyński i podpułkownik A. Rzewuski. Szczególnie niechętny dla Stanisława Augusta musiał być wybór A. Rzewuskiego. Chorążyc litewski na sejmie 1782 r. zasłynął antykrólewską retoryką, a następnie naraził się dworowi posejmovą relacją złożoną na sejmiku nowogrodzkim w lutym 1783 r. Był także aktywnym mówcą opozycyjnym na sejmie grodzieńskim¹⁵⁸. Wojewoda ruski mocno zaangażował się w poparcie A. Rzewuskiego, skoro w czasie rugów poselskich spłacił ciężące na nim kondemnaty, co kosztowało go podobno 8 tys. czerwonych złotych¹⁵⁹.

Stanisław August sceptycznie podchodził do optymistycznych ocen wyników elekcji posłów bractwaskich. Odpowiadając M. Grocholskiemu, napisał, że „posłów zdania sejm okaże”¹⁶⁰. W liście do Szczęsnego Potockiego król wyrażał nadzieję, że posłowie będą przywiązani nie tylko do niego (o czym pisał wojewoda), ale także do jego stanowiska w dyskutowanych sprawach. Jednocześnie monarcha wyrażał nadzieję, że w wojewodzie ruskim będzie miał na sejmie „spólnika” i „pomocnika”¹⁶¹. Opozycja magnacka była świadoma swego sukcesu na sejmiku w Winnicy. Świadczy o tym powstały w kręgach opozycyjnych wykaz posłów na sejm z 1786 r., przygotowany zapewne pod kątem rugów poselskich. Parlamentarzyści zostali w nim podzieleni na trzy kategorie: „pewni”, „przeciwni” i „obojętni” – przy nazwiskach tych ostatnich podawano czasami informację o osobie (lub środkach), która mogłaby ich pozyskać¹⁶². W grupie zwolenników dworu („przeciwnych”) znalazł się jedynie J.A. Kraszewski. Za „obojętnego” uznano

¹⁵⁸ Z. Zielińska, *Rzewuski Adam Wawrzyniec...*, s. 94–95; W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 102, 125, 129.

¹⁵⁹ Michał Kobyłecki do Seweryna Rzewuskiego, Warszawa 3 x 1786, Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Podhoreckie, sygn. II/41, nr 300.

¹⁶⁰ Król do M. Grocholskiego, 29 VIII 1786 (minuta bez podpisu), BCz., rkps 697, s. 201.

¹⁶¹ Król do S.S. Potockiego, 29 VIII 1786 (minuta bez podpisu), BCz., rkps 929, s. 495.

¹⁶² Wykaz posłów na sejm 1786 r., AGAD, APP, sygn. 96, s. 315–318; W. Filipczak, *Życie sejmikowe...*, s. 172.

podkomorzego koronnego W. Potockiego. Pozostałych posłów braclawskich malkontenci uważali za „pewnych”¹⁶³. Ocena powyższa została w zasadzie potwierdzona w związku z niezwykle burzliwymi, polaryzującymi posłów na zwolenników i przeciwników dworu rugami poselskimi z 2 i 3 października 1786 r.¹⁶⁴ Opozycyjny manifest z 11 października w sprawie rugów podpisało aż pięciu posłów braclawskich: A. Moszczeński, W. Potocki, A.S. Czetwertyński, J. Potocki i A. Rzewuski (sygnował manifest także wojewoda ruski S.S. Potocki)¹⁶⁵.

W świetle powyższych danych należy uznać, że stronnictwo regalistyczne poniosło w 1786 r. na sejmiku przedsejmowym w Winnicy dotkliwą porażkę. Nie sprawdziła się polityka Stanisława Augusta ustępstw wobec S.S. Potockiego prowadzona w nadziei, że wojewoda ruski powróci do współpracy z dworem. Szczęsny nie dotrzymywał czynionych przed sejmikiem ustaleń (sprawa A.J. Czetwertyńskiego), a na sejmie zmanifestował swoje opozycyjne stanowisko. Mimo wszystko król wciąż nie tracił nadziei, że wojewoda ruski zmieni linię polityczną. Świadczy o tym rozmowa Stanisława Augusta z S.S. Potockim, która odbyła się 17 listopada 1786 r., już po zakończeniu obrad sejmu. Król oświadczył wówczas, mimo pełnej świadomości nielojalnego postępowania wojewody, że jeżeli Szczęsny się zreflektuje i powróci do współpracy z dworem, zostanie z radością przyjęty przez monarchę¹⁶⁶. Cierpliwość okazywana przez Stanisława Augusta S.S. Potockiemu jest szczególnie widoczna, jeśli porównamy ją ze stosunkiem monarchy do Grocholskich, którzy przez wiele lat kierowali regalistami w województwie braclawskim. Nawet niepotwierdzone pogłoski wywoływały u króla nieufność lub

¹⁶³ Wykaz posłów na sejm 1786 r., AGAD, APP, sygn. 96, s. 318.

¹⁶⁴ Szerzej na ten temat: W. Filipczak, *Rugi poselskie...*, s. 76–83; A. Danilczyk, *W kręgu afery...*, s. 133–140.

¹⁶⁵ Manifest... senatorów ministrów i posłów... dnia 11 x 1786 roku zaniesiony, BCz., rkps 840, s. 500. Wersja drukowana w: *Zbior mów, głosów, przemówień, manifestów, remanifestów, etc. mianych na seymie roku 1786...*, t. I, Warszawa 1787, s. 178. Adam Danilczyk w książce *W kręgu afery...*, s. 139, przyp. 33 pominął trzech posłów braclawskich, którzy podpisali manifest.

¹⁶⁶ Notatka z 17 XI 1786 r. z rozmowy króla z S.S. Potockim, BCz., rkps 929, s. 517–518.

niezadowolenie, którego niejednokrotnie nie ukrywał. W tej sytuacji trudno się dziwić, że w 1786 r. Grocholscy zachowali się pasywnie i unikali otwartego konfliktu z wojewodą ruskim. Trzeba jednak przyznać, że w perspektywie długofalowej polityka Stanisława Augusta nie przyniosła regalistom poważniejszych strat w województwie braclawskim. Wyniki wyborów posłów w 1788 r. były dla dworu bardziej korzystne¹⁶⁷. Monarcha zachował silne wpływy na tym terenie także w okresie Sejmu Wielkiego, o czym świadczą sejmiki w Winnicy z lutego i kwietnia 1792 r.¹⁶⁸

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

- Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [AGAD]
 Archiwum ekonomiczne prymasa Michała Poniatowskiego,
 sygn. 121.
 Archiwum Publiczne Potockich [APP], sygn. 96, 279, 279b, t. II.
 Zbiór Popielów [ZP], sygn. 128, 132.
- Archiwum Narodowe w Krakowie
 Archiwum Podhoreckie, sygn. II/41.
- Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie [BCz.]
 rkps 655, 663, 683, 688, 696, 697, 698, 724, 726, 733, 735, 840, 927, 929.
- Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy w Kijowie
 (Central'nij derżavnij istoričnij arhiv Ukraini, Kiiv) [CDIAU]
 f. 44, op. 1, spr. 3.
 f. 49, op. 2, spr. 2170, 2187, 2386, 2390, 2582, 2635.

Źródła drukowane

- Kalendarz polityczny dla Królestwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego na rok Pański 1786*, Warszawa b.r. [1785].
- Kalendarz polityczny dla Królestwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego na rok przestępny 1784*, Warszawa b.r.
- Korespondencja krajowa Stanisława Augusta z lat 1784 do 1792*, wyd. B. Zaleski, Poznań 1872.
- Korespondencja Michała Jerzego Mniszcha, marszałka w. kor. z lat 1783–1790*, [w:] K. Pułaski, *Szkice i poszukiwania historyczne*, seria 2, Petersburg 1898.

¹⁶⁷ J. Michalski, *Sejmiki poselskie 1788...*, s. 338–340.

¹⁶⁸ W. Szczygielski, *Referendum trzeciomajowe. Sejmiki lutowe 1792 roku*, Łódź 1994, s. 266–280.

Moszczeński A., *Pamiętnik do historii polskiej w ostatnich latach panowania Augusta III i pierwszych Stanisława Poniatowskiego*, wyd. 3, Poznań 1867.

Zbiór mów, głosów, przemówień, manifestów, remanifestów, etc. mianych na seymie roku 1786..., t. I, Warszawa 1787.

Opracowania

Anusik Z., *Działalność polityczna Jerzego Michała Potockiego w latach 1776–1789. Kariera przedstawiciela opozycji w dobie współrzędów królewsko-ambadorskich*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2010, R. IX, nr 2, s. 55–89.

Anusik Z., *Kontakty polityczne Jerzego Michała Potockiego ze Stanisławem Szczęsnym Potockim w latach 1786–1788*, „Zeszyty Wiejskie” 2002, z. 6, s. 105–119.

Anusik Z., *Misja polska w Sztokholmie w latach 1789–1795*, Łódź 1993.

Anusik Z., *Organizacja i funkcjonowanie polskiej służby zagranicznej w latach 1764–1792. (Próba nowego spojrzenia)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica” 1996, z. 58, s. 49–82.

Anusik Z., *Parlamentarne doświadczenia Jerzego Michała Potockiego*, [w:] *Kultura parlamentarna epoki staropolskiej*, red. A. Stroynowski, Warszawa 2013, s. 437–454.

Anusik Z., *Potocki Jerzy Michał*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXVIII, Wrocław 1984–1985, s. 44–47.

Bednaruk W., *Rozdwojone sejmyki lubelskie z 1776 roku*, „Roczniki Humanistyczne” 2013, t. LXI, z. 2, s. 235–248.

Butterwick-Pawlikowski R., *Jak pisać o dziejach sejmów doby Rady Nieustającej. W związku z monografią Adama Danilczyka o sejmie 1786 r.*, „Kwartalnik Historyczny” 2012, R. CXIX, nr 3, s. 567–581.

Cynarski S., *Dzieje rodu Lanckorońskich z Brzezia*, Warszawa–Kraków 1996.

Czeppe M., *Sołtyk Kajetan Ignacy*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XL, Warszawa–Kraków 2001, s. 387–404.

Danilczyk A., *Afera Dogrumowej a konsolidacja opozycji antykrólewskiej w latach 1785–1786*, „Kwartalnik Historyczny” 2004, R. CXI, nr 4, s. 47–81.

Danilczyk A., *W kręgu afery Dogrumowej. Sejm 1786 roku*, Warszawa 2010.

Deputaci Trybunału Koronnego 1578–1794. Spis, cz. 5 (1751–1794), oprac. J. Ternes, Warszawa 2017.

Dukwicz D., *Rosja wobec sejmu rozbiorowego warszawskiego (1772–1775)*, Warszawa 2015.

Filipczak W., *Relacje między liderami stronnictwa regalistycznego na terenie Ukrainy w latach 1783–1784*, [w:] *Historia na źródłach oparta*.

- Studia ofiarowane Profesorowi Tadeuszowi Srogoszowi w 65. rocznicę urodzin*, red. A. Stroynowski, Częstochowa 2017, s. 667–680.
- Filipczak W., *Rozdwojone wołyńskie sejmiki poselskie w 1786 roku*, „Res Historica” 2013, nr 36, s. 163–190.
- Filipczak W., *Rugi poselskie i losy „rozdwojonych” sejmików przedsejmowych w latach 1778–1786*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1997, t. XLIX, z. 1–2, s. 65–85.
- Filipczak W., *Samorząd szlachecki województwa kijowskiego w połowie lat 80. XVIII wieku (1783–1785)*, „Wieki Stare i Nowe” 2016, t. X, nr 15, s. 77–97.
- Filipczak W., *Sejm 1778 roku*, Warszawa 2000.
- Filipczak W., *Stanisław August i Elżbieta Sapieżyńska. Spór wokół losów sejmu 1782 roku*, [w:] *Władza i polityka w czasach nowożytnych*, red. Z. Anusik, Łódź 2011, s. 53–75. <https://doi.org/10.18778/7525-581-2.05>
- Filipczak W., *Stronnictwo regalistyczne w województwie kijowskim 1780–1782*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2009, R. VIII, nr 1, s. 79–104.
- Filipczak W., *Życie sejmikowe prowincji wielkopolskiej w latach 1780–1786*, Łódź 2012. <https://doi.org/10.18778/7525-763-2>
- Kamińska A., *Stempkowski (Stępkowski) Józef Gabriel*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XLIII, Warszawa–Kraków 2004–2005, s. 385–392.
- Kuchta J., *Spór o dożywocie po Liborym Kordyszu jako przyczynek do badań nad dziejami małżeństw w XVII–XVIII wieku*, „Annales Academiæ Paedagogicæ Cracoviensis” 2007, Folia 43, *Studia Historica* VI, s. 163–170.
- Łaszewski R., *Sejm polski w latach 1763–1793. Studium historyczno-prawne*, Warszawa–Poznań 1973.
- Michalski J., *Rzewuski Franciszek*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXIV, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 101–106.
- Michalski J., *Sejmiki poselskie 1788 roku*, cz. 2, „Przegląd Historyczny” 1960, t. LI, z. 2, s. 331–365.
- Mycielski M., *Marcin Badeni (1751–1824). Kariera kontuszowego ministra*, Warszawa 1994.
- Nieć J., *Czetwertyński Antoni Stanisław*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. IV, Kraków 1938, s. 358–360.
- Rolle K., *Grocholski Marcin*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. VIII, Wrocław–Kraków–Warszawa 1959–1960, s. 587.
- Rolnik D., *Leonarda Marcina Świeżkowskiego (1721–1793) ostatniego wojewody podolskiego życie codzienne i publiczne oraz jego myśli o Rzeczypospolitej*, Katowice 2016.
- Rostworowski E., *Moszczeński Adam*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXII, Wrocław 1977, s. 87–91.

- Rostworowski E., *Potocki Stanisław Szczęsny*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXVIII, Wrocław 1984–1985, s. 183–202.
- Rostworowski E., *Sprawa aukcji wojska na tle sytuacji politycznej przed Sejmem Czteroletnim*, Warszawa 1957.
- Rudnicki K., *Biskup Kajetan Sołtyk 1715–1788*, Kraków–Warszawa 1906.
- Srogosz T., *Działalność Stanisława Szczęsnego Potockiego na Prawo-brzeżnej Ukrainie w latach 1783–1786*, [w:] *Sic erat in votis [1]. Studia i szkice ofiarowane Profesorowi Zbigniewowi Anusikowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin. Rzeczpospolita w czasach nowożytnych*, red. M. Karkocha, P. Robak, Łódź 2017, s. 351–362.
- Srogosz T., *Początki budowy stronnictwa królewskiego na Ukrainie przez Józefa Gabriela Stempkowskiego (koniec lat sześćdziesiątych – początek siedemdziesiątych XVIII w.)*, „Przegląd Nauk Historycznych” 2006, r. V, nr 1(9), s. 171–183.
- Srogosz T., *Walka stronnictw politycznych na sejmiku województwa kijowskiego w Żytomierzu w 1786 roku*, [w:] *Istoricznij archiw. Naukowi studii*, wydruk 13, Mikołajew 2014, s. 95–102.
- Stroynowski A., *Cele i skutki rozdzielenia sejmiku podolskiego w 1786 roku*, „Wieki Stare i Nowe” 2019, t. VIII, nr 13, s. 99–114.
- Stroynowski A., *Opozycja sejmowa w dobie rządów Rady Nieustającej*, Łódź 2005.
- Stroynowski A., *Przeprowadzenie spłaty długów królewskich na sejmie 1784 roku*, [w:] *Sic erat in votis [1]. Studia i szkice ofiarowane Profesorowi Zbigniewowi Anusikowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin. Rzeczpospolita w czasach nowożytnych*, red. M. Karkocha, P. Robak, Łódź 2017, s. 363–383.
- Stroynowski A., *Zmiany sytuacji politycznej w Rzeczypospolitej przed ostatnim „wolnym” sejmem 1786 r.*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica” 1996, z. 58, s. 83–102.
- Szczygielski Wacław, *Kraszewski Jan Aleksander*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XV, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 219–221.
- Szczygielski Wacław, *Potocki Wincenty*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXVIII, Wrocław 1984–1985, s. 227–229.
- Szczygielski Wojciech, *Referendum trzeciomajowe. Sejmiaki lutowe 1792 roku*, Łódź 1994.
- Urzędnicy województwa bełskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Gmiterek, R. Szczygieł, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992.
- Zielińska Z., *Poniatowski Michał Jerzy*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXVII, Wrocław 1983, s. 455–471.
- Zielińska Z., *Rzewuski Adam Wawrzyniec*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. XXXIV, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 94–98.

The Struggle for Parliamentary Mandates for the 1786 Sejm in the Braclaw Voivodeship

Summary. The article focuses on the political situation in the Braclaw voivodeship in the mid-1780s. In 1783, a change took place in structures of the royalist party in the south-eastern part of the Polish-Lithuanian Commonwealth. In the Braclaw voivodeship, this led to the increased importance of the voivode of Ruthenia, Stanisław Szczęśny Potocki. The year 1784 saw a decline in the relations between Szczęśny Potocki and the Grocholski family previously in charge of the royalist activities in the Braclaw voivodeship. In this conflict, the voivode of Ruthenia received the support of Stanisław August Poniatowski. Yet at the Grodno Sejm held in autumn 1784, Szczęśny Potocki stood in opposition to the king, which complicated matters even further. After that Sejm ended, Stanisław August took the course of arranging the royalist activities in the Braclaw voivodeship *sejmiks* with the castellan of Braclaw Marcin Grocholski, while simultaneously attempting to maintain a good relationship with Szczęśny Potocki. The list of endorsed Braclaw deputies to the Sejm was agreed by Stanisław August with the voivode of Ruthenia at a meeting in Warsaw in late June and early July of 1786. There, the king accepted a number of candidates supported by Potocki, even though they had ties to the magnate opposition. Yet, during the election of Braclaw deputies at the sejmik held in Winnica of 21 August 1786, the voivode of Ruthenia failed to honour the deal made with the king. The sejmik ended in a victory of Potocki's supporters. At the 1786 Sejm, only one of the six Braclaw deputies directly supported the adherents of the court.

Keywords: Poland in 18th century, Braclaw Voivodeship, *sejmiks* in Vinnytsia (Winnica), Stanisław August Poniatowski